

Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultāte
The Latvian University of Agriculture
Faculty of Economics

Mag.oec. Andra Zvirbule-Bērziņa

GAĻAS RAŽOŠANAS INTEGRĀCIJA

Integration of meat production

Promocijas darba

KOPSAVILKUMS

Dr.oec.zinātniskā grāda iegūšanai

Resume

of the Doctorial Dissertation

for the scientific – academic degree of Dr.oec.

JELGAVA 2003

**Latvijas Lauksaimniecības universitāte
Ekonomikas fakultāte
The Latvian University of Agriculture
Faculty of Economics**

Mag.oec. Andra Zvirbule-Bērziņa

GAĻAS RAŽOŠANAS INTEGRĀCIJA

Integration of meat production

Promocijas darba
KOPSAVILKUMS
Dr.oec.zinātniskā grāda iegūšanai

RESUME
of the Doctorial Dissertation
for the scientific – academic degree of Dr.oec.

JELGAVA 2003

Promocijas darbs izpildīts Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes Uzņēmējdarbības katedrā.

Promocijas darba zinātniskais vadītājs-

Dr.habil.agr., Kazimirs Špoģis, LLU profesors, LZA korespondētājloceklis, LLMZA goda loceklis.

Promocijas darba zinātniskās aprobācijas noslēguma posmā- Latvijas Lauksaimniecības universitātes Ekonomikas fakultātes Uzņēmējdarbības katedras, Ekonomikas katedras, Grāmatvedības un finanšu katedras un Informāciju tehnoloģiju fakultātes akadēmiskā personāla pārstāvju 2002.gada 22.novembra kopsēdē darbs aprobēts iesniegšanai LLU promocijas padomē ekonomikas zinātņu nozares apakšnozarē agrārā ekonomika.

Oficiālie recenzenti:

Pēteris Rivža Dr.habil.sc.ing.	LLU profesors, Ekonomikas zinātņu nozares Agrārās un reģionālās ekonomikas apakšnozaru Promocijas padomes eksperts
---------------------------------------	--

Arnis Kalniņš Dr.habil.oec.	LZA akadēmiķis
------------------------------------	----------------

Ingūna Gulbe Dr.oec.	LVAEI Tirgus veicināšanas un atbalsta centra direktore, Marketinga Padomes izpilddirektore
-----------------------------	--

Promocijas darba aizstāvēšana notiks LLU ekonomikas zinātņu nozares Promocijas padomes atklātā sēdē 2003.gada *31.04*.....plkst. 10⁰⁰ Jelgavā, Svētes 18, 307.telpā.

Ar promocijas darbu var iepazīties LLU Fundamentālajā bibliotēkā, Lielā ielā 2, Jelgavā, pilī.

Atsauksmes sūtīt Promocijas padomes sekretārei Svētes ielā 18, Jelgavā, LV-3001, e-pasts: uzn@cs.llu.lv ,fax: 3025170

Padomes sekretāre

Dr.oec.,profesore Līga Mihejeva

INFORMĀCIJA PAR PUBLIKĀCIJĀM

Par pētījumu rezultātiem un promocijas darba saturu autorei ir

8 publikācijas LZP atzītos zinātniskos starptautiskos, ārvalstu un Latvijas izdevumos:

1. **Integration of production and processing-the formation factor of quality**// International scientific conference "Use of local and regional factors in social-economic activation of rural areas" ,Szczecin. Poland, 2002. –305.-310.pp.
2. **Integrācija-būtība,mērķi un virzieni** // International Scientific Conference Reports (Proceedings) , Jelgava, 2002.-164-171.lpp.
3. **Disintegration or Consolidation of Agriculture and the Reciprocal Effect of these Processes on the Socioeconomic Environment of Rural Areas** // Humanities& Social sciences. Latvia. University of Latvia.2000.-41-52.pp.
4. **The role of cooperation in the integration processes** // International Scientific Conference Reports (Proceedings) , Kaunas. Lithuania, 2000. –208.-213.pp.
5. **Необходимость интеграции в предпринимательской деятельности** // International Scientific Conference Reports (Proceedings) , Kaunas. Lithuania, 2000. –518.-520.pp.
6. **Ražošanas un pārstrādes komersantu sadarbība** // International Scientific Conference Reports (Proceedings) , Jelgava, 2000., 195-198 lpp.
7. **The Stratification of Meat Market** // International Scientific Conference Reports (Proceedings), Jelgava, 2003., 6 lpp.(177.-183.lpp.).
8. **Integrācijas paraugmodeļi un to hierarhiju ekspertvērtējums**// LLU Raksti, 2003 (iesniegts publicēšanai).

Savus pētījumu rezultātus autore ir prezentējusi četrās Starptautiskās zinātniskās konferencēs:

1. Četru valstu (Norvēģija, Polija, Igaunija, Latvija) pārstāvju starptautiskā zinātniskā konferencē “Opportunities and Solutions of Rural Development at the Beginning of 21st Century” Jelgavā, 2002.gada 26-27.aprīlī, par tēmu “Integrācija-būtība,mērķi un virzieni”
2. Starptautiskā zinātniskā konferencē “Business&Management 2000”,Kauņā, KTU, 2000.gada 4-5 majā. Referāta tēma “Необходимость интеграции в предпринимательской деятельности” .
3. Starptautiskā zinātniskā konferencē “Agricultural economics and management-2000”, Kauņā, LLU 2000.gada.16-17.novembrī. Referāta tēma “The role of cooperation in the integration processes”.
4. Baltijas valstu un Polijas Lauksaimniecības augstskolu Ekonomikas fakultāšu un Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas starptautiskā zinātniskā konference “Lauku attīstība integrējoties Eiropas savienībā”,Jelgavā 2000. gada 27.aprīlī . Referāta tēma “Ražošanas un pārstrādes komersantu sadarbība”.

SATURS

	lpp
Ievads	6
1. Integrācijas teorētiskā bāze	10
2. Integrācijas juridiskās formas un tiesiskā bāze	13
3. Nozares dezintegrācija un dekoncentrācija	16
4. Integrācijas un konsolidācijas procesu nepieciešamības ekonomiskā motivācija un argumentācija	18
5. Nozares sfēru integrācijas procesi un to novērtējums	22
Galvenie secinājumi	36
Priekšlikumi	40

CONTENT

	Page
Introduction	41
1. The theoretical basis of integration	45
2. The legal basis and juridical forms of integration	49
3. Disintegration and disconcentration of the branch	52
4. Argumentation and economical motivation of the necessity of integration and consolidation processes	55
5. Integration processes of the branch spheres and their evaluation	60
The main conclusions	75
Suggestions	79

IEVADS

Ekonomisko reformu procesā un rezultātā, rodoties un izveidojoties privātīpašuma dominantei, kā arī sākoties un attīstoties privātajai uzņēmējdarbībai Latvijā- izveidojās ļoti daudzveidīga un diferencēta lauksaimniecības uzņēmumu un lauku saimniecību ,kā arī pārstrādes uzņēmumu struktūra.

Agrārās reformas, kā arī vispārējās ekonomiskās reformas procesu un seku izpētei pievērsušies vairāki ekonomisti un viņu pētījumu rezultāti diezgan plaši apspriesti zinātniskajā literatūrā (A.Kalniņš, 1979, 1986,2001; A.Sproģis, I.Vītola 1996; A.Miglavs, 2000, 2001; A.Boruks,1995; A.Boruks, M.Krūzmētra, B.Rivža, P.Rivža,I.Stokmane, 2000; K.Špoģis,1996,1999, 2001; V.Srīķis,2000, 2002; V.Buģina,2000; B.Rivža, P.Rivža,M.Krūzmētra, 2001; u.c.). Par lauksaimniecības dezintegrācijas un dekoncentrācijas, jeb agrārās reformas procesiem un rezultātiem izstrādātas un aizstāvētas vairākas disertācijas (A.Miglavs, 1998; R.Zīle, 1998; R.Šņuka,1998; O.Šulca,1999; u.c.).

Taču šie pētījumi parasti beigušies ar jaunās situācijas konstatējumu un procesu izvērtējumu, bet tajās bieži trūkst risinājumu tālākai attīstībai.

Komerciālā sīkražošana mūsdienu tehnoloģiskās attīstības apstākļos parasti vai bieži ir neefektīva. Tomēr vairāku sociālo un sociālpolitisko apsvērumu vai apstākļu dēļ, individuālās sīksaimniecības un mazi preču produkcijas ražotāji lielā skaitā var saglabāties arī turpmāk.

Taču aizvien nozīmīgāku lomu , orientējoties uz pieaugošas konkurences apstākļiem un vispārējās globalizācijas kontekstā, ieņem lielās, spēcīgās saimniecības, kuras vada talantīgi saimnieki.

Tādi paši vai līdzīgi procesi risinās arī lauksaimniecības ražojumu pārstrādes uzņēmumu sistēmā: diezgan strauji veidojas daži spēcīgi gaļas pārstrādes uzņēmumi, bet turpina darboties arī daudzi sīki lopu pārstrādes un gaļas izstrādājumu ražošanas uzņēmumi.

Daudzas, parasti lielākas saimniecības ir izvēlējušas noteiktu specializācijas virzienu, tai skaitā –gaļas ražošanu. Citas vēl meklē vai elastīgi mainās meklējot vietu tirgus ekonomikā. Līdztekus veidojās un attīstījās pārstrādes uzņēmumu struktūra.

Notikušo dezintegrācijas un dekoncentrācijas procesu rezultātā – lauksaimniecības ražojumu pārstrādes sfērā izveidojās daudzi mazi, sīki pārstrādes uzņēmumi, paralēli jau esošajiem lielajiem piena, gaļas un labības pārstrādes kombinātiem. Šie procesi pārstrādes uzņēmumos radīja lielas pārmaiņas, kuru rezultātā daudzi bankrotēja vai citādi izbeidza savu

darbību, bet citi, talantīgu personību vadīti, pārveidojās un turpina attīstīties.

Vienlaicīgi ar dezintegrāciju, stratifikāciju un polarizāciju, sākušies arī integrācijas procesi. Šo procesu izpētei arī jau pievērsušies vairāki interesenti, par ko liecina publikācijas zinātniskos izdevumos un presē (A.Zvirbule-Bērziņa, 2000,2001,2002; F. Eisaka, 2000; F. Eisaka., A.Priedītis, A. Pēka, 2000; A.Auziņa,2000; A.Dobeļe,2001,2002; A.Soopa,2001; u.c.).

No šo autoru publikācijām var secināt, ka integrācijas procesi veidojas uz dažādu mērķu pamata, izmantojot dažādas formas, un tiem piemīt dažādi virzieni, gan horizontālie, gan vertikālie, gan kombinēti daudzdimensionālie.

Provizoriski apkopojot šo un citu autoru publicētos pētījumu rezultātus un mūsu novērojumus var secināt, ka šiem virzieniem –procesiem var būt gan pozitīvi, gan negatīvi vērtējamās sekas:

- Dezintegrācija un dekoncentrācija vairo un attīsta konkurenci, bet sīkie ražotāji un pārstrādātāji nespēj modernizēties, nevar efektīvi izmantot resursus un modernas tehnoloģiskās iekārtas, un iegūt nozīmīgu tirgus spēku;
- Integrācija ir pamats specializācijai, ražotāju un pārstrādātāju attīstības stabilitātei un racionālākai saimniekošanai, bet tā var mazināt konkurenci un elastīgas manevrēšanas iespējas tirgus apstākļu strauju izmaiņu gadījumā.

Mūsu rekognoscējoši pētījumi un novērtējumi dod pamatu vīzijai, ka sadarbības un integrācijas procesiem var būt liels ekonomisks efekts, bet Latvijā tie ir maz pētīti.

Pētījumi šajos virzienos ir sevišķi aktuāli un nepieciešami nozares vispārējās konkurētspējas paaugstināšanai vietējā un starptautiskajā tirgū.

Šie ekonomiski loģiskie, tehnoloģiski nepieciešamie, bet iekšēju pretrunu saistītie procesi prasa ļoti nopietnus, neatliekamus zinātniskus pētījumus.

Tādi pieņēmumi ļauj formulēt promocijas **darba hipotēzi**: lauksaimnieku, lopu pārstrādātāju un gaļas produktu ražotāju daudzveidīgā un daudzdimensionālā integrācija var radīt mērķtiecīgas attīstības motīvus un tās plānošanas pamatnosacījumus lopu audzētājiem, lopbarības ražotājiem, lopu pārstrādātājiem, gaļas produktu ražotājiem un mārketinga menedžeriem.

Lai pierādītu vai noraidītu šo hipotēzi **promocijas darba mērķis ir** *izpētīt un novērtēt primārās un sekundārās sfēru uzņēmumu integrācijas mērķus, veidus, virzienus, formas un modeļus.*

Definētā mērķa sasniegšanai, pētījumu procesā risināti sekojoši **darba uzdevumi**:

- integrācijas eventuālo mērķu izpēte, to klasifikācija un tipoloģija;
- integrācijas tiesiskās bāzes analīze un iespējamo juridisko formu vīzijas;
- dezintegrācijas un dekoncentrācijas seku izpēte un novērtēšana;
- integrācijas iespēju un lietderīgo procesu izpēte;
- lopu audzētāju, pārstrādātāju un lopbarības ražotāju sadarbības pieredzes analīze;
- ekonomiskās sadarbības un integrācijas variantmodeļu izpēte;
- integrācijas modeļu paraugvariantu izvērtēšana.

Darba uzdevumu risināšanai, lai sasniegtu mērķi un pierādītu vai noraidītu darba hipotēzi, izmantoti šādi **materiāli**-

- Likumi, MK noteikumi un citi normatīvie akti;
- Ekonomikas ministrijas (1999; 2000; 2001) un Zemkopības ministrijas (1998; 1999; 2000; 2001) publicētie dokumenti un materiāli;
- CSP ekskluzīvie dokumenti un publicētie materiāli;
- Publicētie pētījumu rezultāti par integrācijas mērķiem, virzieniem un iespējam;
- Ekskluzīvi a/s "Tukuma gaļas pārstrādes sabiedrība" materiāli;
- Praktisko lauksaimnieku viedokļi (M. Rozenbergs, 2001; G. Būmanis, 2000; U. Zemītis, 2000; J. Apsītis, 1999; V. Vīnšteins, 2000; u.c.);
- Teorētiskā un analītiskā literatūra;
- Mūsu agrāk veikto pētījumu rezultāti.

Darba uzdevumu risināšanai izmantotas atbilstošas piemērotās pētījumu **metodes**:- ekonomiskās analīzes metodes, ekspertvērtējumi, analīzes un sintēzes metodes, monogrāfiskās izpētes metode, datu grupēšana, korelācijas, regresijas un dinamisko laukrindu analīzes metodes. Integrācijas modeļu novērtēšanai – izmantota hierarhiju analīzes metode.

Darba struktūra izveidota atbilstoši darba uzdevumiem un sastāv no piecām nodaļām.

Pirmajā nodaļā- diskutēta integrācijas teorētiskā bāze, izpētīti iespējamie integrācijas mērķi, kā arī veikta integrācijas tipoloģija un klasifikācija.

Otrajā nodaļā- analizētas integrācijas juridiskās formas un tiesiskā bāze.

Trešajā nodaļā- sakārtoti integrācijas procesu un lietderīgo iespēju izpētes rezultāti gaļas ražošanā, kā arī vērtēta dezintegrācijas un dekoncentrācijas ietekme uz ekonomiskiem procesiem šajā nozarē.

Ceturtajā nodaļā- izklāstīti pētījumu rezultāti par integrācijas procesu nepieciešamību un argumentāciju, kas aplūkoti no dažādiem gaļas ražošanu un pārstrādi ietekmējošiem aspektiem;

Piektajā nodaļā- ietverti ekspertvērtējumu rezultāti vērtējot integrācijas modeļvariantus, analizējot integrācijas modeļu paraugus un izvērtējot tos pēc hierarhiju analīzes metodes.

Darba hipotēze pierādīta ar šādām **aizstāvamām tēzēm**:

- integrācijai ir izveidojusies sava teorētiskā bāze;
- integrācijai ir plaša juridisko formu izvēle;
- ekonomiskās reformas procesā notikusi dezintegrācija un dekoncentrācija motivē integrācijas un konsolidācijas nepieciešamību;
- gaļas ražošanas konkurētspējīga attīstība iespējama saistībā ar integrācijas un konsolidācijas, vai citādas sadarbības procesu pielietojamību;
- ekspertu vērtējums ļauj nominēt piemērotākos integrācijas modeļus.

Promocijas **darba novitātes**:

1. pirmo reizi Latvijā, tirgus ekonomikas apstākļos veikti kompleksi, sistematizēti pētījumi par gaļas nozares ekonomiskās integrācijas norisēm un to nozīmību nozares konkurētspējas attīstībā, aptverot visas pārtikas aprītes stadijas;
2. veikta gaļas ražošanas nozares primārās un sekundārās sfēru integrācijas eventuālo mērķu unikāla klasifikācija un tipoloģija;
3. pirmo reizi daudzpusīgi izpētīta integrācijas formu, virzienu, mērķu un modeļu pielietošana gaļas ražošanas nozarē Latvijā;
4. izstrādāta integrācijas spektra, formu un veidu pielietošanas iespējamības un lietderības koncepcija gaļas ražošanas nozares konkurētspējīgai un ilgtspējīgai attīstībai;
5. izveidota jauna- autores definīcija integrācijai nozarē

Darba **zinātniskais nozīmīgums**:

Papildināta un attīstīta integrācijas teorētiskā bāze, atklāta integrācijas formu un veidu eventuālā daudzveidība, zinātniski pierādīta tās nepieciešamība un ekonomiskā lietderība

Darba **tautsaimnieciskais lietderīgums** veidojas no:

- plaši pielietojamu integrācijas veidu noskaidrošanas gaļas nozares attīstībai;

- gaļas nozares integrācijā ieinteresēto uzņēmumu praktiskās pieredzes izpētes;
- integrācijas mērķu un iespēju pierādīšanas gaļas nozares primāro un sekundāro sfēru uzņēmumu integrācijai;
- pētījumu rezultāti izmantojami valsts pārvaldes institūciju, nozares pašpārvaldes organizāciju un pašvaldību darbā.

1. INTEGRĀCIJAS TEORĒTISKĀ BĀZE

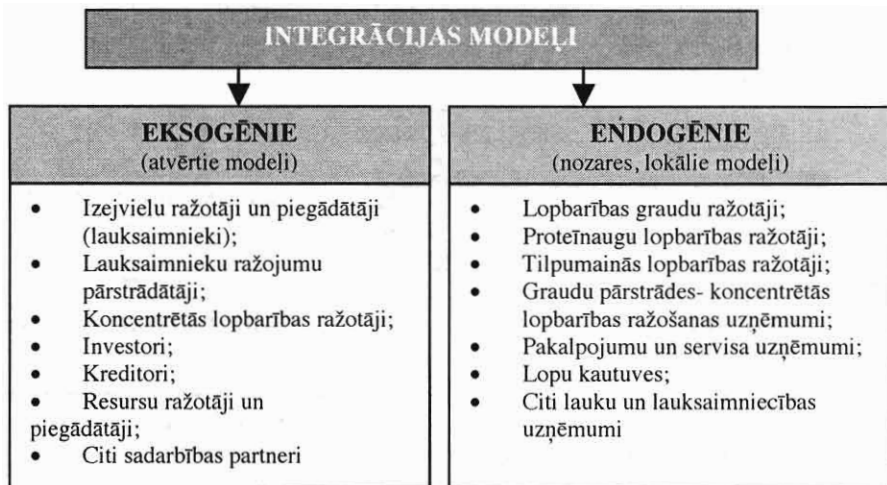
Nodaļai ir 20 lappuses, 5 tabulas, 7 attēli.

Sistematizējot, apkopojot un izanalizējot literatūras un informācijas avotu sarakstā ietvertos materiālus, varam noformulēt integrācijas definīciju, izveidot integrācijas klasifikāciju, noformulēt integrācijas eventuālo mērķu daudzveidību, kā arī sagrupēt gaļas nozarē veidojošos integrācijas modeļus.

Integrācija ir- *uzņēmumu saimnieciskās, tiesiskās sadarbības un mijiedarbības process ar noteiktu savienošanās pakāpi, kas parāda, cik lielā mērā integrējušies uzņēmumi zaudē vai saglabā savu saimniecisko vai juridisko patstāvību un ietver sevī konkrētu mērķu sasniegšanu- gan kopējā mērķa sasniegšanu, gan katra sadarbības dalībnieka mērķa sasniegšanu.*

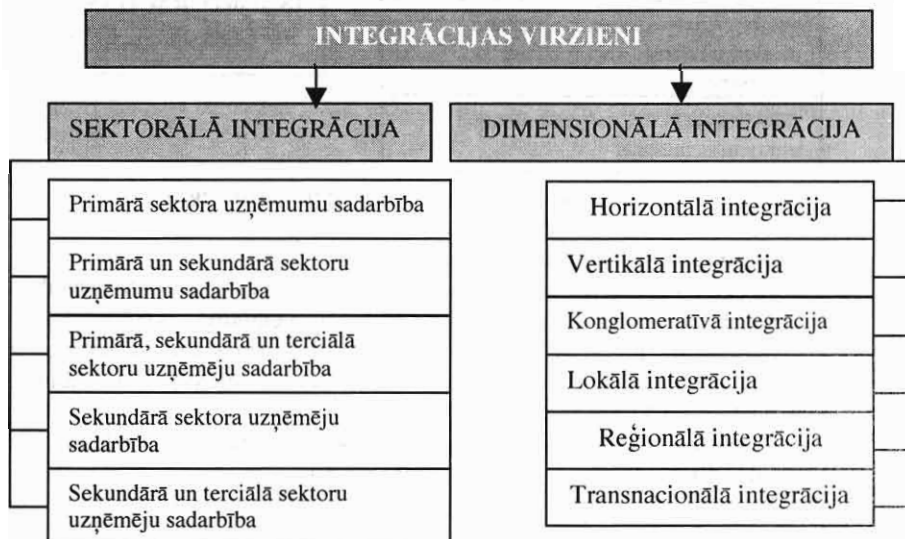
Integrācijas klasifikācija veikta pēc 5 pazīmēm:

1. Klasifikācija pēc dimensjonālās pazīmes:
 - horizontālā integrācija;
 - vertikālā integrācija;
 - konglomeratīvā integrācija;
 - lokālā integrācija;
 - reģionālā integrācija;
 - transnacionālā integrācija.
2. Integrācijas veidu grupējums pēc katra dalībnieka saimnieciskās un juridiskās patstāvības pakāpes:
 - daļēja integrācija;
 - pilnīga integrācija.
3. Integrācijas veidu grupējums pēc ilgspējības parametriem:
 - ilglaicīgā integrācija;
 - īslaicīgā integrācija.
4. Klasifikācija pēc integrācijas pakāpes
5. Grupējums pēc integrācijas modeļu veidiem:
 - eksogēnie integrācijas modeļi;
 - endogēnie integrācijas modeļi.

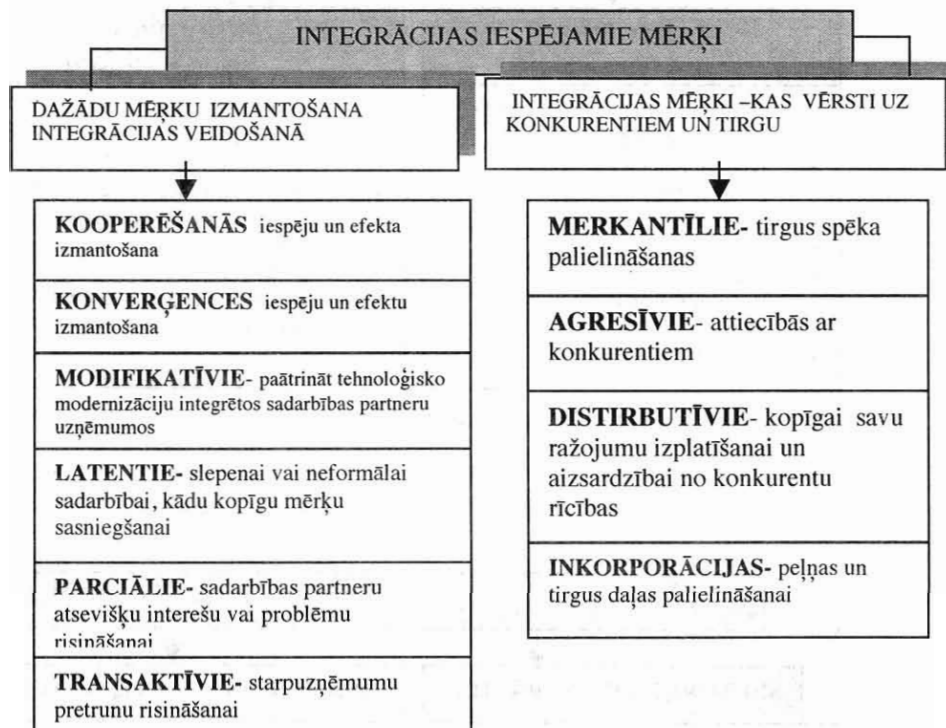
1.att. Integrācijas modeļu grupējums

Izveidota integrācijas tipoloģija pēc sektorālām un dimensionālām pazīmēm

2.att. Integrācijas virzienu tipoloģija

Tika izdalīti vairāki mērķi, kas varētu kalpot, par galvenajiem vienojošiem mērķiem, lai apvienotu visu integrācijas dalībnieku- atsevišķu uzņēmumu intereses.

3. att. Integrācijas mērķu grupu nominācijas

Secinājumi pirmās nodaļas saturam :

1. Integrācijas būtība un jēdziens tiek plaši apspriesti un pielietoti daudzās nozarēs un jomās. Bet, lai uzņēmēji varētu nekļūdīgi izvēlēties savām interesēm pareizos integrācijas mērķus, formas un virzienus, ir nepieciešama zinātniski korekta integrācijas definīcija. Ko autore piedāvā savā interpretācijā.
2. Iespējamos visus integrācijas veidus, mērķus, formas un virzienus, var saklasificēt saistībā ar gaļas ražošanas nozari.
3. Integrācijas tipoloģijā veidojas divi ģenerālie virzieni:- sektorālā un dimensionālā integrācija.
4. Noskaidroto integrācijas eventuālo mērķu daudzveidība apstiprina tās pielietojuma iespēju plašumu. Pētāmās nozares interesēm atbilstošākie un biežāk pielietojami integrācijas mērķi ir: merkantīlie, distributīvie;

- konverģences efekta izmantošanas; daļējie; ekspansīvie; agresīvie; kooperēšanās efekta izmantošanas; inkorporācijas; transakcīvie; latētie.
5. Uzņēmumu integrācijas modeļus nosacīti var sadalīt divās grupās: eksogēnie (atvērtie) un nozares endogēnie vai lokālie modeļi

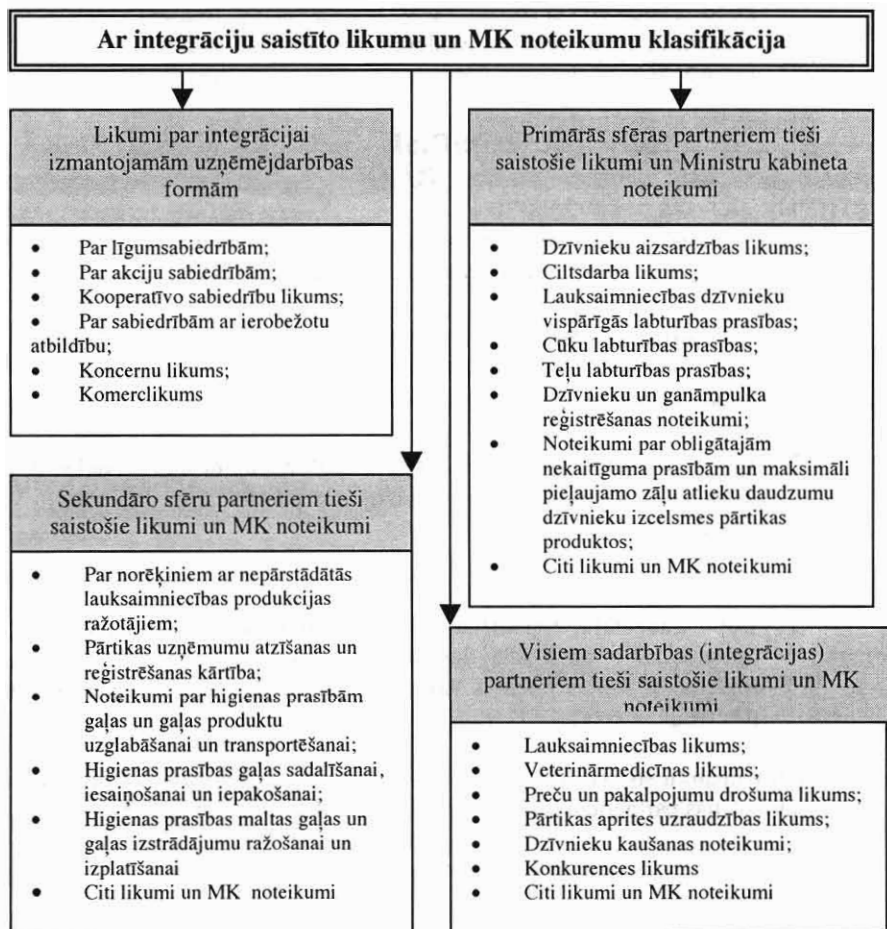
2. INTEGRĀCIJAS JURIDISKĀS FORMAS UN TIESISKĀ BĀZE

Nodaļas saturs aptver 22 lappuses, tai skaitā 3 attēlus.

Šajā nodaļā ietvertie pētījumi izriet no trijām hipotēzēm:

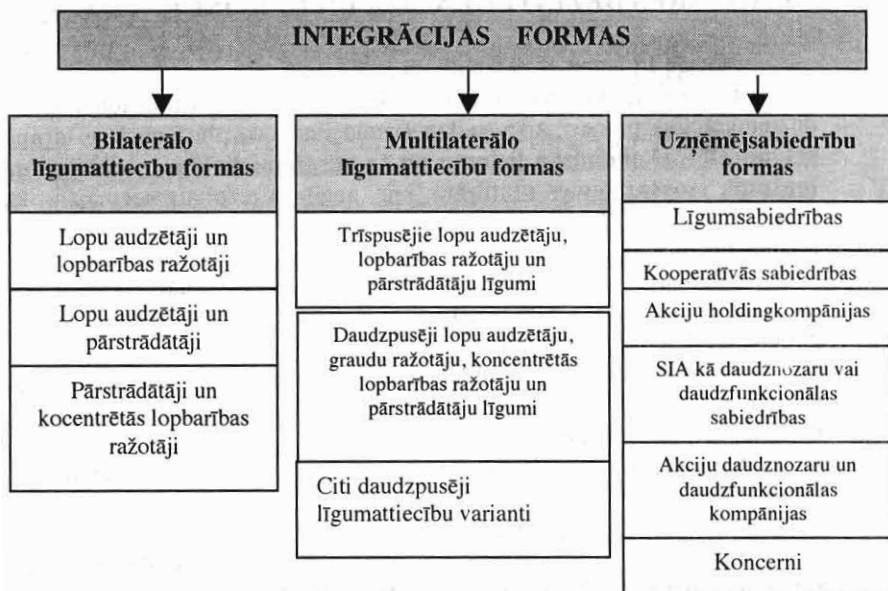
1. Lopbarības ražotāju, lopu audzētāju jeb gaļas ražotāju- lauksaimnieku un šo lopu (gaļas) pārstrādātāju sadarbības un integrācijas formu izvēles iespējas ir ļoti plašas un daudzveidīgas.
2. Latvijas likumi vai starptautiskie līgumi neierobežo, nekavē un netraucē lauksaimnieku un to ražojumu pārstrādātāju integrāciju vai citādu sadarbību;
3. Lopu audzētāju, lopbarības ražotāju un lopu (gaļas) pārstrādātāju integrācijai ir nacionālā tiesiskā un normatīvā bāze, kas regulē un reglamentē katras nozares vai sfēras darbību, sadarbības partneru un patērētāju interesēs.

Lai pamatotu šīs izvirzītās tēzes, sakārtojām (4.att.) un izanalizējām visiem integrācijas partneriem saistošos likumus un MK noteikumus.

4.att. Integrācijas partneriem saistošo likumu un MK noteikumu klasifikācija

Nacionālā likumdošana radījusi integrācijas formu plašu izvēli, kuras sakārtojām 3grupās (5.attēls).

5.att. Integrācijas formu klasifikācija.

No otrās nodaļas satura kopumā varam **secināt**, ka sākotnējās hipotēzes ir pierādītas:

1. Lopu audzētāju, lopbarības ražotāju un lopu (gaļas) pārstrādātāju integrācijai ir plaša tiesiskā un normatīvā bāze, kas regulē un reglamentē gaļas nozares darbību, sadarbības partneru un patērētāju interesēs.
2. Gaļas ražošanas uzņēmumu integrācijas formu izvēles iespējas ir plašas un daudzveidīgas. Integrācijas juridisko formu izvēle ir atkarīga no gaļas ražošanas integrācijā iesaistīto uzņēmumu mērķiem un gaļas nozares īpatnībām.
3. Plašāk pielietojamās integrācijas juridiskās formas ir bilaterālas līgumattiecības un kooperatīvās sabiedrības, bet integrācijas procesiem strauji attīstoties pārsvaru var gūt multilaterālās līgumattiecības un akciju holdingkompānijas.

3. NOZARES DEZINTEGRĀCIJA UN DEKONCENTRĀCIJA

Nodaļā 18 lappuses, 9 tabulas, 5 attēli

Lai varētu kvalitatīvi noteikt kā primāro sfēru ir ietekmējuši dezintegrācijas procesi, tika veikta korelācijas sakarību analīze: **starp saimniecību ekonomisko lielumu un to apsaimniekotām, nomātām un īpašumā esošām zemes platībām, kur** analīzes rezultātā secinājām, ka ekonomiski spēcīgāko, jaudīgāko saimniecību grupā, vidējā zemes platība ir daudzreiz lielāka nekā ekonomiski vismazākajās saimniecībās.

Saistībā ar zemes reformas ietekmi uz dezintegrācijas procesiem, tika veikta analīze, kas parāda sakarības starp saimniecību lielumu (zemes platību) un ilgtermiņa ieguldījumu struktūru.

Pētījumu rezultātā varam secināt, ka zemes reforma ir veicinājusi straujus dezintegrācijas procesus, kuru rezultātā ir radies liels skaits sīku, mazu un nelielu saimniecību..

Saimniecībās notikušie dezintegrācijas procesi, kas saistīti ar lopkopības nozaru strukturālām izmaiņām, tiešā veidā ietekmēja sekundārās sfēras- gaļas pārstrādes sfēras darbību un attīstību

Saskaņā ar šo tēzi tālāk tika pētītas **sakarības, kādas veidojās starp primāro sfēru- kā izejvielu piegādātāju un sekundāro sfēru- gaļas pārstrādes uzņēmumiem.**

Pētot dezintegrācijas procesu ietekmi uz darba ražīgumu nozarē un sociālo vidi laukos. Vispirms analizējām: **kopsakarības starp apsaimniekoto zemes platību un darbaspēka ieguldījumu dažāda lieluma saimniecībās.**

Secinājām, ka saimnieka un ģimenes ieguldītā darba daudzumam nav ciešas sakarības ar saimniecību lielumu, taču algota darba ieguldījums krasi pieaug lielo saimniecību grupā.

Sociāli un ekonomiski interesantākais rādītājs ir, darba patēriņš uz 1ha zemes, kas rāda- jo lielāka saimniecība, jo mazāk darbavietu uz 1ha. Tas norāda, ka notiekošais saimniecību konsolidācijas process, nodarbinātību laukos neuzlabos. Tādēļ nepieciešama nozaru diversifikācija.

Izanalizējot **sakarības starp ieguldīto darbu, pievienotās vērtības ražošanu un ieguldītā darba efektivitāti dažāda lieluma saimniecībās,**

noskaidrojām, ka starp apsaimniekoto zemi un tīrās pievienotās vērtības īpatsvaru uz vienu lauksaimniecības darba vienību ir vidēji cieša lineāra sakarība ($r=0,78$), bet starp apsaimniekoto zemi un ienākumiem uz 1nealgotu lauksaimniecības darba vienību ir cieša lineāra sakarība ($r=0,95$).

Regresijas analīzes rezultāti ļauj secināt, par ļoti augstu pozitīvu sakarību starp saimniecības lielumu un pievienoto vērtību. Šis apgalvojums ļauj secināt, ka dezintegrācijas procesi negatīvi ietekmējuši pievienotās

vērtības ražošanu, jo daudzām sīkām saimniecībām pievienotās vērtības ražošana ir neefektīva un nebūtiska.

Visi šie procesi tiešā veidā ietekmē sekundārās sfēras uzņēmumus:

- *Ar pārstrādei piedāvātās produkcijas nestabilo un tirgus prasībām maz atbilstošu kvalitāti;*
- *Ar primārās sfēras- lauksaimnieku svārstīgajiem ražošanas apjomiem;*
- *Ar nepārdomātu, neplānotu vai stihisku lauksaimniecības ražošanas procesu mainību.*

Kopumā dezintegrācijas procesu sociāli ekonomiskās sekas laukos ir vērtējamas vairākos virzienos:

- *dezintegrācijas process radīja daudzas sīkas saimniecības, kas kalpo kā vienīgais ienākumu avots daudziem lauku iedzīvotājiem;*
- *dažādu psiholoģisko faktoru ietekmē- sīksaimniecības pretojas sadarbības procesiem;*
- *zemes reforma un kolhozu sabrukšana radīja sociālo spriedzi starp tiem zemniekiem, kas veiksmīgi saimnieko un normāli attīstās un tiem, kuriem saimniekošana rada grūtības;*
- *zemes reformas rezultātā- radās daudz jaunu mantinieku, kuri ar lauksaimniecību sastopas pirmo reizi;*
- *pieaug to lauksaimnieku skaits, kuri nelielā lauku saimniecībā vēlas nopelnīt radot dažādus netradicionālus vai maz izplatītus saimniekošanas un nozaru veidus.*

Notikušie **dezintegrācijas procesi** gaļas pārstrādē veicina un rosina integrācijas veidošanos.

Tomēr joprojām negatīvi vērtējams fakts, ka gandrīz pusi (43%) no gaļas tirgus savā starpā daļa~250, mazi un sīki pārstrādes uzņēmumi, jo tie pārsvarā strādā nelegāli- nemaksā nodokļus, nav pakļauti Sanitārai kontrolei, kropļo konkurenci un cenas.

No trešās nodaļas satura kopumā varam **secināt**:

1. Primārajā sfērā pēdējos gados jau iezīmējušās radikālas strukturālas izmaiņas:
 - dekoncentrācijas un dezintegrācijas procesi izbeigušies un sākušies koncentrācijas un konsolidācijas procesi;
 - samazinās sīko un mazo saimniecību īpatsvars, bet palielinās lielāko komercsaimniecību skaits un īpatsvars.
2. Latvijas lauku komercsaimniecību ekonomiskais lielums (kopējais saimniecības bruto segums) cieši korelē ar šo saimniecību rīcībā esošām zemes platībām, kas liecina, ka lielākās saimniecības var saimniekot intensīvi un efektīvāk nekā mazās saimniecības

3. Koncentrācijas un integrācijas procesu sākums primārajā sfērā rāda, ka tas saistīts ar saimniecību aktīvu un ilgtermiņa ieguldījumu struktūras būtiskām izmaiņām:
 - relatīvi lielajās saimniecībās dominē mašīnas un iekārtas, kā arī ēku, būvju vērtība;
 - mazajās liels īpatsvars ir zemei un mežaudzēm.
4. Cūkgaļas ražošanā dezintegrācijas process jau izbeidzies pirms vairākiem gadiem un tagad ar šo nozari saistīto saimniecību skaits samazinājies divkārtīgi, bet komerciālā cūkgaļas ražošana koncentrējas lielākās saimniecībās.
5. Liellopu gaļas ražošanā koncentrācijas un konsolidācijas procesi nav izteikti, tomēr liellopu audzētāju mazo saimniecību skaits samazinās, bet pieaug vidēja lieluma saimniecību skaits, kuras audzē 50-200 liellopus.
6. Saimniecību konsolidācija un ražošanas koncentrācija loģiski samazina darbietilpību un neveicina nodarbinātību.
7. Regresijas analīze parāda, ka dezintegrācijas procesi negatīvi ietekmējuši pievienotās vērtības ražošanu un lauksaimniecībā ieguldītā darba efektivitāti
8. Milzīgas būtiskas izmaiņas notikušas sekundārajā sfērā- gaļas pārstrādes uzņēmumu sastāvā:
 - no sociālisma iekārtas pārmantotie lielle gaļas pārstrādes kombināti nespēja pārkārtoties un daudzi no tiem bankrotēja;
 - radās vairāki simti sīku un mazu lopu pārstrādes vietu, vairums no kuriem tikai nosacīti var saukt par uzņēmumiem, jo daudzi no tiem strādā nelegāli, nemaksā nodokļus nav sertificēti, nav pakļauti sanitārajai kontrolei.
9. Dezintegrācijas process gaļas pārstrādes sfērā ir izbeidzies jau pirms dažiem gadiem un pārstrādātāju skaits šajā nozarē samazinās. Tomēr sīkie pārstrādātāji joprojām savā starpā dala gaļas tirgus lielāko daļu.
10. Par integrācijas un konsolidācijas procesu sākumu gaļas ražošanas sekundārajā sfērā liecina vairāku gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu straujā izaugsme un attīstība pēdējos gados dažādos Latvijas novados.

4. INTEGRĀCIJAS UN KONSOLIDĀCIJAS PROCESU NEPIECIEŠAMĪBAS EKONOMISKĀ MOTIVĀCIJA UN ARGUMENTĀCIJA

Nodaļā 18 lappuses, 11 tabulas, 3 attēli

Hipotētiski vērtējot Latvijas lauksaimniecības un tās produkcijas pārstrādes attīstības iespējas, kā arī konkurētspējas paaugstināšanas nepieciešamību eiropintegrācijas un globalizācijas ietvaros, var pieņemt, ka

18

aizvien lielāka loma būs primārās un sekundārās sfēru uzņēmējorganizāciju integrācijas un konsolidācijas procesiem, to nepieciešamībai.

Pamatojoties uz autores pētījumiem (A.Zvirbule-Bērziņa 2000, 2001,2002) kā arī citu autoru publikācijām (K.Špoģis 1997-2000; B.Rivža,2001, Mickiewicz A., MickiewiczB., 2000 .) preses materiāliem un uzņēmēju neformālām intervijām var secināt, ka sevišķi aktuāla ir gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu pēc iespējas intensīvāku integrācijas un konsolidācijas procesu attīstība. Ir zināms pamats prognozēt, ka šo procesu veidošanās un attīstības posmos , gaļas ražošanas un pārstrādes nozare iegūtu dinamismu, pretēji šobrīd vērojamajai nozares stagnācijai.

Integrācijas un konsolidācijas procesu ekonomiskā motivācija veidojas no vairākiem mērķiem un saimnieku arī pārstrādātāju interešu blokiem.

Šie mērķi un interešu galvenie bloki ir:

- plānošanas iespējamība;
- ekonomisko rezultātu reālāka prognozēšana;
- stabilāka attīstība;
- ekonomiskā drošība;
- kvalitātes vadīšana;
- personāla sociālā motivācija;
- personāla mērķtiecīga izglītošana;
- investīciju plānošana un to efektivitāte;
- izmaksu samazināšana;
- augsts darba ražīgums;
- racionālāka būvju un iekārtu izmantošana;
- samazinātas izmaksas uz produkcijas vienību;
- efektīva visu resursu izmantošana.

Zināms, ka gaļas ražošanas primārajā sfērā darbojas dažādu līmeņu un jaudu cūku, gaļas lopu un mājputnu audzētāji.

Liels skaits ir mazo un sīko ražotāju, bet to saražotās gaļas daudzums, pēc CSP datiem, ir neliels un pēdējos gados krasi samazinājies. Mazs ir arī to īpatsvars: 1996.gadā tas sastādīja 27.9%, bet 2000.gadā-tikai 16.9%.

Par mazajiem ražotājiem šajā gadījumā pieņemtas, tās zemnieku saimniecības, kuru izaudzētie lopu nenokļūst lielajos, licenzētajos gaļas pārstrādes uzņēmumos.

Pretējā polā darbojas relatīvi lielie jeb lielākie gaļas ražošanā specializējušies lauksaimnieki. Dati un aprēķini parāda, ka saražotās gaļas apjoms Latvijā krītas, taču pozitīvi ir tas , ka lielo ražotāju īpatsvars pret mazajiem ir strauji pieaudzis, kaut arī to absolūtais devums ir ļoti svārstīgs.

Daudzviet specializējušies gaļas ražotāji ir iesaistīti pārstrādes uzņēmumos kā akcionāri vai jau tālākas, ciešākas sadarbības rezultātā ir izveidojuši ar gaļas pārstrādātāju integrācijas un konsolidācijas modeļus.

Positīvi vērtējams, tas, ka lielle gaļas pārstrādātāji cieši sadarbojas ar lielajām gaļas ražošanas saimniecībām, kuru devums (vadoties no Lauksaimniecības statistikas datiem) savukārt kopējā saražotās gaļas apjomā pieaug. Pētot šo saimniecību kopējo devumu saražotās gaļas kopapjomā secinām, ka Lauksaimniecības statistikas datiem iesaistītās cūkgaļas ražošanas saimniecības 2000. gadā ir saražojušas 6% no Latvijā saražotās gaļas kopapjoma, kur lielākais devums ir SIA "Ulbroka" (1.2% no saražotās gaļas kopapjoma), SIA "Korkalns" (1% no saražotās gaļas kopapjoma), SIA "Mārupe" (0.5% no saražotās gaļas kopapjoma) un p/s "Kroņauce" (0.5% no saražotās gaļas kopapjoma).

Statistikas datu analītiskais vērtējums liek secināt:

- pirmkārt, ka to īpatsvars Latvijā saražotās gaļas kopmasā nav stabils un neuzrāda pārliecinošu pieauguma tendenci;
- otrkārt, ka to daļas attiecība pret mazo ražotāju daļu ir strauji mainījusies pozitīvā virzienā.

Taču šo divu ražotāju grupu kopējā daļa, pēc statistikas datiem, nesasniedz pat pusi no tā gaļas daudzuma, kas skaitās Latvijā saražots, jeb sastāda starpību starp patērētās un importētās gaļas daudzumu. Tātad lielākā daļa no Latvijā patērētas gaļas ir nezināmas izcelsmes gaļa.

Interpretējot šos datus par nenoteiktas izcelsmes gaļu –pieņemam mazsaimniecību un sīksaimniecību ražoto produkciju, kas tiek pārdota mobiliem uzpircējiem un tālākais šīs produkcijas ceļš iet uz tirgiem, vai arī uz mazajiem pārstrādes ceļiem, kuri pārstrādā un realizē šo produkciju ārpus statistiskās uzskaites. Pieļaujam, ka šajā apjomā var būt daļa arī Latvijā nelegāli ievestā gaļa.

Kopumā no šiem datiem izrietošie vērtējumi ir pretēji citiem apgalvojumiem, kas izskan presē vai citā informācijā, un ļauj **secināt, ka gaļas tirgu savā starpā daļa nenoteiktas izcelsmes gaļas pārstrādātāji un lielle gaļas ražotāji un pārstrādātāji.**

Mūsu skatījumā, lielāko gaļas ražotāju ietekmei gaļas tirgū Latvijā ir jāpieaug un to īpaši varētu veicināt integrācijas procesi. Latvijas reģionu ekoloģisko faktoru efektīvai izmantošanai un līdzsvarojot, to sociāli ekonomiskai attīstībai veicināt integrētu gaļas pārstrādes reģionālo centru veidošanos.

Taču lielajiem gaļas ražotājiem ļoti aktuālas un akūtas ir ražošanas efektivitātes un rentabilitātes problēmas: lai nostabilizētu un paplašinātu savu vietu tirgū un palielinātu konkurences spēku, tiem ir nepieciešams sadarboties, konsolidēties un integrēties.

Pēc reģionālās attīstības teoriju pieņemtajām koncepcijām, viens no svarīgākajiem faktoriem, kas ietekmē ražošanas procesu ir teritoriālā un dislokatīvā

uzņēmumu saistība ar izejmateriālu ieguves vietām un tā ietekme uz transportēšanas izdevumiem.

Tādēļ vēlējamies noskaidrot, kāda šobrīd ir situācija reģionālajā skatījumā gaļas nozarē.

Pētot datus par visiem rajoniem, pētījuma uzdevuma koncepcija ir –ka gaļas ražošanas apjomi var būt sakarība ar gaļas pārstrādes uzņēmumu dislokāciju.

Ja pieņemam (pēc “Tukuma GPS ”datiem), ka Latvijā ir 90 licencēti gaļas pārstrādes uzņēmumi, tad pa reģioniem, tie sadalās sekojoši:- Kurzemē-24; Vidzemē-14; Latgalē- 6;Zemgalē-20; Rīga un Rīgas rajons –26. Šādam sadalījumam noliekot pretī ražotās gaļas apjomus ieguvām 1.tabulā redzamos datus.

1 tabula

Sakarības starp gaļas pārstrādes uzņēmumu skaitu un gaļas ražošanu reģionos

Reģioni	Parstrādes uzņēmumu		Ražotā gaļa 2000.gadā	
	skaits	%	tūkst.t.	%
Rīgas	26	28.9	7.6	12.3
Vidzemes	14	15.5	11.6	18.8
Kurzemes	24	26.7	11.4	18.5
Zemgales	20	22.2	18.5	30
Latgales	6	6.7	12.4	20.1
KOPĀ	90	100	61.6	100

Avots: CSP un Tukuma GPS dati

Šī grupējuma rezultāti apstiprina, ka integrācijas procesus un modeļus nevar saistīt ar Latvijas reģionu ietvariem.

Tāpēc reģionālo aspektu pētījumus turpinot, pārgājām uz kvantitatīvo sakarību matemātisko analīzi, pielietojot korelācijas analīzes meto­di.

Šādi aprēķini apstiprina mūsu pieņēmumu, ka Latvijā gaļas pārstrādes uzņēmumi neveidojas pēc izejvielu sagādes un lopbarības pieejamības reģionālajiem principiem.

Svarīgākie varētu būt sekmīgas sadarbības, integrācijas un konsolidācijas principi, kas apvieno visus vertikāli un horizontāli integrējamās gaļas nozares uzņēmumus.

Gaļas ražošanas un pārstrādes integrācijas procesi varētu kalpot arī, kā kvalitātes attīstības nodrošinājums, kur tiek realizēts noteikts kvalitātes līmenis.

Integrācijas procesā vērojama kvalitātes vadības nepārtrauktība un atgriezeniskā saite.

Mūsu pētījumā atklājas, ka kvalitātes procesi efektīvi darbojas tikai cieši sadarbojoties visiem gaļas nozares posmiem.

No ceturtnās nodaļas satura kopumā varam **secināt:**

1. Kopējam gaļas ražošanas apjomam Latvijā nepārtraukti krītoties, ir mainījusies gaļas veidu struktūra lielākajos gaļas pārstrādes uzņēmumos:
 - cūkgaļas ražošana pieaugusi diezgan krasi;
 - putnu gaļas ražošana konsekventi attīstās;
 - liellopu gaļas ražošana ir ļoti nestabila;
 - aitu gaļas ražošana šajā lielāko uzņēmumu grupā izbeigusies
2. Turpinājusies gaļas pārstrādes uzņēmumu stratifikācija un polarizācija:
 - krasi samazinājies mazo pārstrādātāju skaits un to produkcijas īpatsvars;
 - palielinājies nezināmas ,nenoteiktas izcelsmes gaļas īpatsvars;
 - lielo gaļas pārstrādātāju daļa ir relatīvi stabila un sastāda 20-22%
3. Pēdējos gados raksturīgākā parādība gaļas ražošanas nozarē ir specializācija un koncentrācija, kā rezultātā samazinās gaļas produkcijas komerciālo ražotāju skaits, bet palielinās gaļas ražotāju saimniecību jaudas-gaļas ražošanas apjomi caurmērā katrā saimniecībā;
4. Gaļas pārstrādātāju uzņēmumu skaits pēdējos gados ir samazinājies, taču to integrācijas un konsolidācijas procesi notiek ļoti lēni ;
5. Gaļas ražošanas un realizācijas kvalitātes paaugstināšanas efektīvs risinājums- selekcionāru, ražotāju, pārstrādātāju un citu tirgus partneru integrācijas procesi, kur kvalitātes vadības sistēma strādā ar nepārtrauktu atgriezenisko saiti.

5. NOZARES SFĒRU INTEGRĀCIJAS PROCESI UN TO NOVĒRTĒJUMS

Nodaļā 29 lappuses, 3 tabulas, 17 attēli

Iepriekšējās nodaļās tika apspriestas integrācijas teorētiskās iespējas un noskaidrota modeļu, formu ,veidu ,mērķu un virzienu eventuālā daudzveidība, izpētīta un pierādīta nozares primārās, sekundārās, kā arī terciālās sfēru uzņēmumu integrācijas un konsolidācijas ekonomiskā nepieciešamība, tās motivācija, argumentācija. Turpinot pētījumus četrū, piecu gadu periodā atklājas šo procesu **straujā dinamiskā attīstība**, arvien

jaunu ideju ģenerācija un jaunu vai niansētu integrācijas modeļu praktiskā veidošanās.

Analizējot gaļas ražotāju primārās un sekundārās sfēru integrācijas un konsolidācijas procesu attīstību veidojas secinājums, ka šie procesi ar katru gadu padziļinās. Ja šo procesu sākuma periodā lopu audzētāju, jeb gaļas ražotāju un pārstrādātāju ekonomiskās attiecības veidojās uz līgumu pamata, tad vēlāk sāka veidoties un izplatīties uzņēmējdarbības forma, bet pēdējā laikā jau dominē idejas par sfēru pilnīgu saplūšanu ar konsolidācijas, inkorporācijas vai citām metodēm. Pie tam saplūšana notiek uz dažādu sfēru bāzes:

- uz primārās sfēras- lopu audzētāju-ražotāju bāzes,
- uz sekundārās sfēras- lopu (gaļas) pārstrādātāju bāzes,-
- uz koncentrētās ,kombinētās lopbarības ražotāja-graudu pārstrādātāja bāzes,-

Šādam notikumam attīstības virzienam mūsdiā ir savi cēloņi, motīvi un argumenti:

- lielākie cūku audzētāji vēlas palielināt savus ienākumus paši pārstrādājot un arī pārdodot gaļu, tās izstrādājumus;
- lielie vai lielākie pārstrādātāji vēlas vienmērīgi un pilnīgāk izmantot savas tehnoloģiskās iekārtas, noslogojot jaudas, bet nevar to panākt ļaujoties tikai uz maz prognozējamām lauksaimnieku piegādēm, kaut arī savstarpēji tiek slēgti noteiktas piegādes līgumi;
- lopbarības ražotāji vēlas stabilu un prognozējamu lopbarības patērētāju, kā arī aprēķināmus ienākumus, lai varētu noteikt graudu iepirkšanas apjomus un cenu, ko nevar sasniegt vadoties tikai uz atsevišķu cūku audzētāju grūti prognozējamo pieprasījumu.

Latvijā var plašāk ieviesties daudznozaru uzņēmumi, kuri darbojas lielos mērogos. Latvijas uzņēmumi var reāli iekļauties transkontinentālos, daudzfunkcionālos koncernos, trestos, sindikātos.

Integrācijas procesu analītiski vērtējumi ļauj prognozēt jaunu pakāpi attīstībā, jo: - **tirgus globalizācijas procesi spiež arī Latvijas gaļas nozares uzņēmējus straujāk modernizēties un sasniedzot zināmu līmeni rodas nepieciešamība pēc zinātniskiem pētījumiem, projektējumiem un inovācijām.**

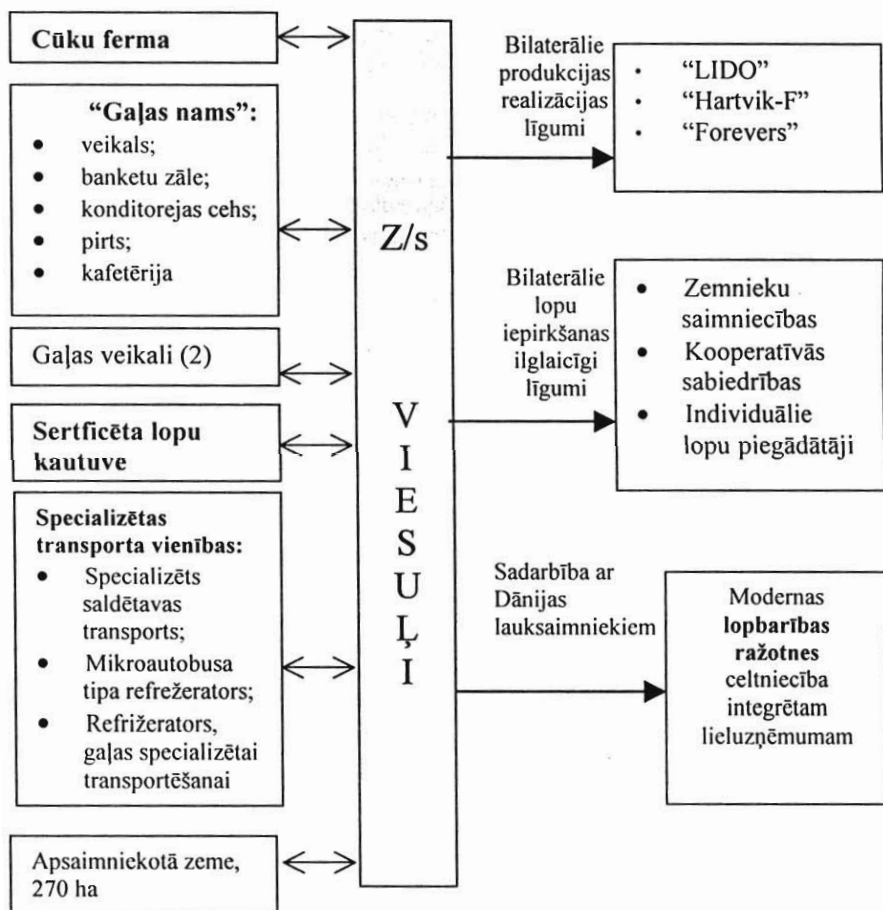
Tas jau tuvā nākotnē var veicināt jauna ,efektīva sadarbības partnera ienākšanu integrācijas shēmās un modeļos:- **zinātnes integrēšanos ražošanā konkrētos uzņēmumos un ar konkrētiem mērķiem-** ar inovācijām pacelt jaunā pakāpē visu primārās un sekundārās sfēru ražošanas potenciālu veidojošo faktoru darbību, kur par galamērķi kalpo- būtiska ražošanas ekonomiskās efektivitātes kāpināšana.

Pētījumiem izmantoto integrācijas modeļvariantu izvēlē tika ievērots, lai būtu pārstāvēta iespējami lielāka, bet racionāla, būtiski atšķirīgu integrācijas veidu un mērķu dažādība.

Pēc šādiem principiem no daudziem praksē pielietotiem un zinātniski konstruētiem modeļiem tika izdalīti pieci modeļi:

- 1. Zasas modelis**, kurā integrācija notiek uz zemnieku saimniecības bāzes:
 - integrācijas mērķis- merkantīlais (tirgus spēka palielināšana);
 - integrācijas forma- bilaterālas, ilglaicīgas līgumattiecības;
 - integrācijas virzieni- dimensionālā -horizontālā un vertikālā integrācija un sektorālā integrācija primārās, sekundārās un terciālās sfēru sadarbībai.
- 2. Otaņķu modelis**, integrācija notiek –izveidojot kooperatīvo sabiedrību:
 - integrācijas mērķis- kooperēšanās efekta izmantošana (savu biedru interešu pārstāvēšana un apmierināšana);
 - integrācijas forma- uzņēmējsabiedrību (kooperatīvās sabiedrības) juridiskā forma;
 - integrācijas virzieni- reģionālā integrācija (tiek sadarbībā iesaistīti tuvāko rajonu ražotāji un arī sektorālā integrācija (sadarbība starp primāro un sekundāro sfēru)
- 3. Saldus- Nīcas modelis**, integrācija notikusi uz lopbarības ražotāja bāzes , akciju sabiedrības formā :
 - integrācijas mērķis- modifikatīvais ,lai apvienošanās rezultātā paātrinātu zinātnisko pētījumu un novērojumu efektivitāti un paaugstināt konkurētspēju;
 - integrācijas forma- uzņēmējsabiedrības (akciju sabiedrības) juridiskā forma, iesaistot lopu audzētājus ,lopbarības ražotājus, pārstrādātājus, pētniekus;
 - integrācijas virzieni- dimensionālā un sektorālā integrācija.
- 4. “HK Ruokotalo” modelis**, kur integrācija notikusi zemniekiem, pārstrādātājiem, bankas pārstāvjiem un ārzemju investoriem izveidojot koncernu:
 - integrācijas mērķis- ekspansīvais (vērst uz strauju tirgus daļas palielināšanu arī starptautiskā mērogā);
 - integrācijas forma- koncerna juridiskā forma;
 - integrācijas virzieni- transnacionālā integrācija, dimnesionālā un sektorālā integrācija.

5. **“Baltic Pork” modelis**, integrācija notikusi izveidojot uz cūku audzēšanas un cūkgaļas ražošanas uzņēmuma bāzes, kas pastāv un darbojas uz dažādu līgumattiecību pamata, iesaistot pašvaldību;
- integrācijas mērķis- merkantīlais ;
 - integrācijas forma – balstīta uz ilglaicīgām bilaterālām un multilaterālām līgumattiecībām;
 - integrācijas virzieni- vertikālā, horizontālā, transnacionālā.

6.att. Lopbarības ražošanas, gaļas ražošanas, lopbarības un gaļas pārstrādes un realizācijas -“Zasas modeļa shēma”

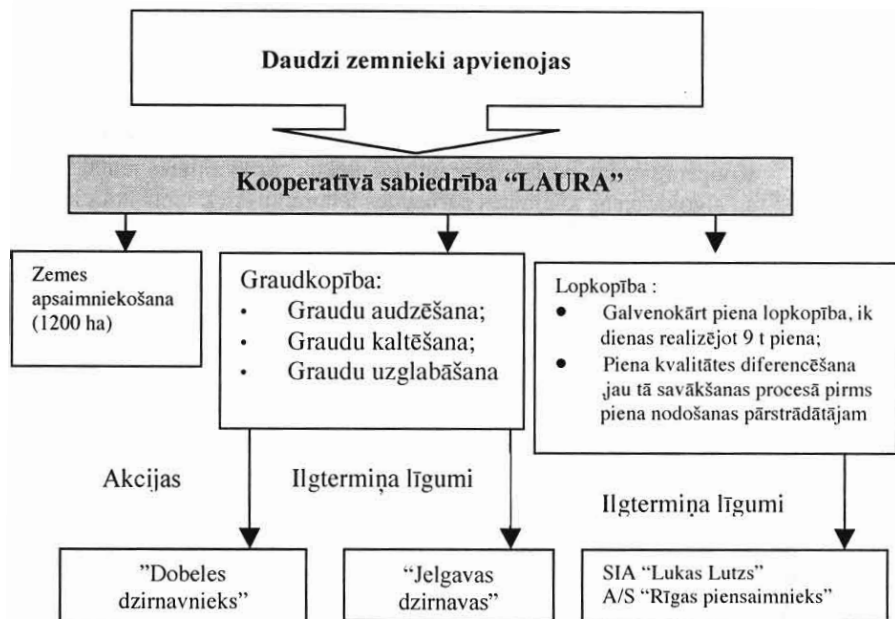
Zasas modelis parāda iespējamās integrācijas veidus un virzienus uz spēcīgas, dinamiskas zemnieku saimniecības bāzes, kad zemnieku saimniecībai pašai ir vairāki darbības virzieni, kas sevī ietver trīs dimensionālās integrācijas veidus :

1. spilgti izteiktu vertikālo integrāciju, jo saimnieks pats :
 - apstrādā zemi;
 - ražo lopbarību;
 - nobaro cūkas;
 - kauj lopus savā lopu kautuvē;
 - sagatavo gaļu un ražo gaļas izstrādājumus;
 - pārdod savus ražojumus savā tirdzniecības tīklā;
 - sniedz citus pakalpojumus, kas redzami 6.attēlā.
2. horizontālā integrācija- gaļas veikal un citu pārdotavu starpā;
3. sektorālā integrācija- tieša sadarbība starp primāro sfēru (lauksaimniecība, cūku audzēšana), sekundāro sfēru (cūku kautuve, gaļas pārstrāde) un terciālo sfēru (tirdzniecība, pakalpojumu sniegšana);

Kā redzams 6.attēlā šajā modeļvariantā svarīgu vai lielu vietu ieņem zemākā līmeņa integrācija- sadarbība uz bilaterālo līgumu pamata. Šādi līgumi darbojas trijos virzienos:

1. gaļas piegādes līgumi lieliem patērētājiem- sekundārā un terciālā sfērās (firma "LIDO", "Hartvik-F", "Forever");
2. lopu iepirkšanas līgumi no primārās sfēras uzņēmējiem-zemniekiem, to kooperatīvajām sabiedrībām;
3. lopbarības ražotnes izveide un darbība –ar Dānijas uzņēmējiem.

Šajā bilaterālajā sadarbībā lielu lomu ieņem zemnieku saimniecības rīcībā esošais specializētais transports- kautķermeņu pārvadāšanai noteiktās temperatūras ietvaros. Rezultātā izejvielu noņēmējs var būt drošs par kvalitātes nosacījumu ievērošanu

7.att. Zemnieku (ražotāju), graudu un piena pārstrādātāju kooperēšanās- "Otaņķu modeļa shēma"

Attēlā 7, ietvertais modelis ir Liepājas rajona Otaņķu pagasta kooperatīvā sabiedrība, kas apvieno 176 zemniekus. Tai ir trīs galvenie darbības virzieni- lopkopība, graudkopība un pakalpojumu sniegšana zemkopībā. Šo kooperatīvo sabiedrību, kā analizējamo modeli izvēlējamies tāpēc, ka gaļas nozarē vēl nav plašu, spilgtu kooperatīvo sabiedrību, bet tāds modelis pilnībā var būt arī gaļas nozare. Kā redzams 7.attēlā arī šajā modelī darbojas galvenokārt divi integrācijas virzieni:

- reģionālā integrācija- jo sabiedrībā iesaistījušies vairāku pagastu zemnieki;
- sektorālā integrācija- sadarbība starp sekundāro un primāro sfēru, kā arī sadarbība ar terciālo sfēru- tirdzniecību.

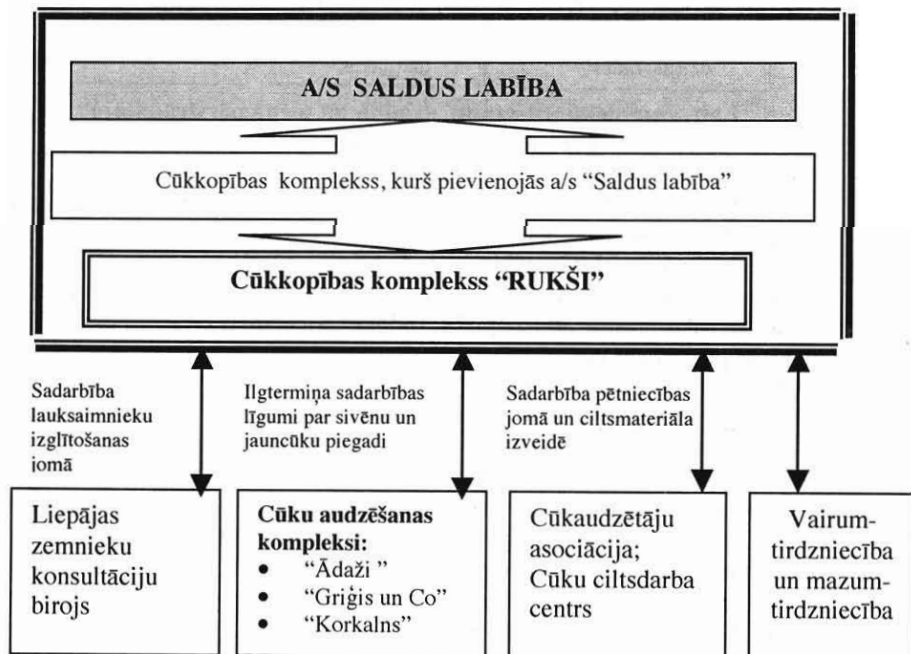
Šī modeļa būtiska pozitīva īpatnība ir tāda, ka kooperatīvā sabiedrība virzīta uz mērķtiecīgu un ilglaicīgu darbību, balstoties uz savu biedru interesēm- pakalpojumu sniegšanu par izdevīgiem noteikumiem un biedru interešu pārstāvniecību tirgū.

Šādas kooperatīvās sabiedrības konkurētspēju palielina arī šādi aspekti:

- Kooperatīvā sabiedrība galvenokārt sniedz ražošanas pakalpojumus, bet pati nav ražotājs, kas dod iespēju izmantot valsts subsīdijas, kas paredzētas pakalpojumu sniedzošām kooperatīvajām sabiedrībām;

- Kooperatīvā sabiedrība sniedz visus nepieciešamos transporta pakalpojumus zemniekiem (piena savākšana un transportēšana uz pārstrādes uzņēmumu; graudu savākšana un nogādāšana uz kalti)
- Kooperatīvā sabiedrība ļoti aktīvi piesaista zemniekus ne tikai no sava pagasta ,bet sniedz pakalpojumus arī kaimiņos esošajiem pagastiem ;
- Kooperatīva sabiedrība informē zemniekus par kvalitātes jautājumiem un algojot piena kvalitātes pārbaudes laborantu- tiek izmantota iespēja diferencēt piena kvalitāti, līdz ar to diferencējot piena cenu no 0,03 Ls/litrā līdz 0,13 Ls/litrā;
- Kooperatīvā sabiedrība risina jautājumus par produkcijas noietu- pārsvarā slēdzot ilgtermiņa līgumus ar pārstrādātājiem, vai arī cenšoties līdzdarboties pārstrādes uzņēmumu pārvaldē;
- Kooperatīvā sabiedrība sagādā un piegādā zemniekiem sēklu materiālu sadarbojoties ar specializētām firmām.

Lai gan pamatā šāda kooperatīvā sabiedrība darbojas piena lopkopības nozarē, ir pamats secināt, ka uz šāda piemēra bāzes varētu sekmīgi veidoties arī gaļas lopu audzēšana un cūkkopība.

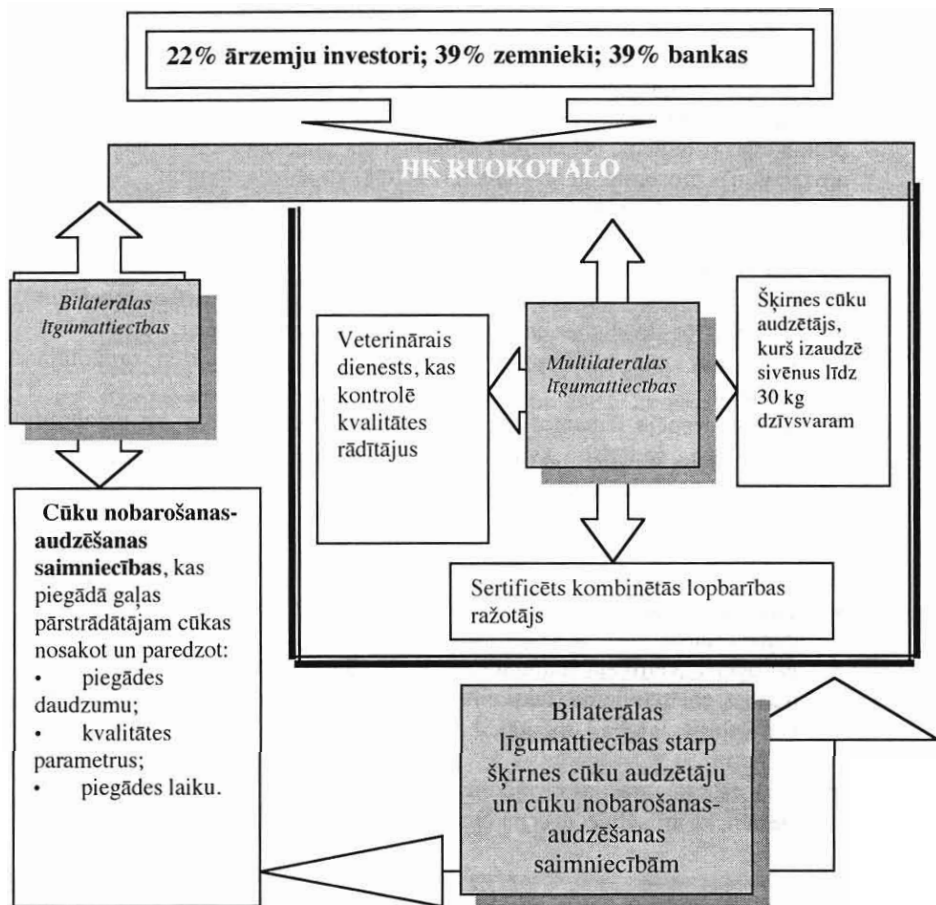
8.att. Cūku šķirņu selekcionāru, cūku audzētāju, lopbarības ražotāju, lauksaimniecības konsultantu sadarbības – "Saldus- Nīcas modeļa shēma"

Saldus Nīcas modelis ir izveidots uz graudu pārstrādātāja-koncentrētās lopbarības ražotāja A/s "Saldus labība" bāzes, kuram pievienojās cūkkopības komplekss, kas bija un ir a/s "Saldus labība" produkcijas patērētājs, bet nespēja samaksāt par piegādāto lopbarību. Šādam apvienošanās procesam un rezultātam ir vairāki kopējie ieguvumi:

1. Cūkkopības komplekss kļūst par stabilu un relatīvi lielu kombinētās lopbarības patērētāju, kas deva iespēju a/s "Saldus labība" ražošanas apjomu būtiski palielināt (par 100 t mēnesī);
2. Cūku komplekss kalpo kā izmēģinājumu poligons lopbarības receptēm un lopbarības kvalitātes un enerģētiskās vērtības kontrolei;
3. Palielinās gan cūkkopības kompleksa, gan lopbarības ražotāja ienākumi;
4. Radās iespēja izmantot zinātniski pētniecisko darbību, lai uzlabotu cūkkopības ģenētisko kvalitāti un tehnoloģisko efektivitāti, gan arī lopbarības ražošanas un izmantošanas efektivitāti.

Šajā modelī, kā redzams 8.attēlā izveidojusies dimensionālā un sektorālā integrācija:

- endogēnā konsolidācija- starp cūku barības ražošanu un tās izmantošanu;
- eksogēnā vertikālā integrācija ar a/s "Saldus labība" ražotās cūku barības patērētājiem (Cūku ciltsdarba centru, Cūkaudzētāju asociāciju, a/s "Saldus labība" ražotās barības tirgotājiem un ar konsultāciju dienestu).
- sektorālā integrācija- izveidojusies starp sekundāro, primāro un terciālo sfērām, kā arī pētniecības un projektēšanas iestādēm.

9.att. Selekcionāru- sivēnu ražotāju, cūku audzētāju, lopbarības ražotāju, veterinārā dienesta, banku un investoru integrācijas- “HK Ruokotalo” modeļa shēma”

Somijā reģistrētā plašu interešu koncerna “HK Ruokotalo” modelis spilgti parāda, kā var sekmīgi notikt dažādu virzienu un sektoru integrācija ar mērķi iekarat starptautisko tirgu.

Šādas integrācijas būtība ir daudzfunkcionāla koncerna izveide ar plašiem sadarbības mērķiem un ieguvumiem:

- sekmīga sadarbība ar cūku nobarošanas saimniecībām, kuras saņem no šķirnes audzēšanas saimniecībām noteiktas kvalitātes un noteiktas šķirnes sivēnus;
- cūku nobarošanas saimniecības zina, kādā laikā ,cik daudz un kādā kvalitātē pārstrādājams iepirks nobarotās cūkas;
- pārstrādājams norēķinās ar cūku piegādātāju divu nedēļu laikā pēc to nodošanas pārstrādātājam.

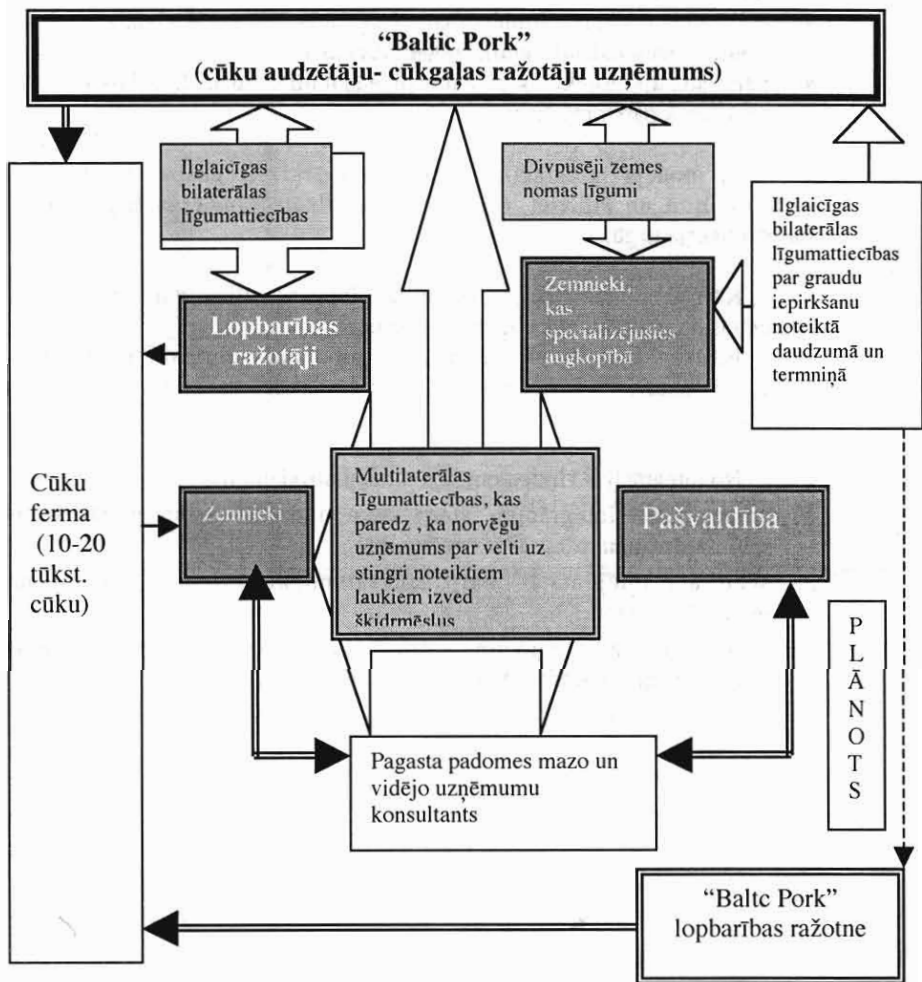
Šī modeļa integrācijas galvenais mērķis ir ekspansija Baltijas pārtikas tirgū un cituriet, lai strauji palielinātu koncerna tirgus daļu starptautiskajā tirgū.

Kā galveno integrācijas formu sadarbības attīstībai koncerns izmanto bilaterālās un multilaterālās līgumattiecības.

Būtiska īpatnība ir arī plašais un daudzveidīgais dalībnieku-īpašnieku sastāvs:- koncerna akcionāri ir daudzi zemnieki, bankas un ārvalstu investori.

No integrācijas virzieniem šajā modeļi atrodami trīs :

1. dimnesionālā integrācija- starp cūku audzēšanas un nobarošanas saimniecībām un pārstrādes uzņēmumu;
2. sektorālā integrācija- starp lauksaimnieku primāro sektoru un sekundāro sektoru;
3. transnacionālā integrācija- infiltrācija tuvāko kaimiņvalstu gaļas ražošanas un pārstrādes sfērās.

10.att. Cūku audzētāju, lopbarības ražotāju, pārstrādātāju un mēslojuma izmantotāju integrācijas- “Baltic Pork” modeļa shēma

“Baltic Pork” modeļa īpatnības un sadarbības virzieni ir:

- multilaterālās līgumattiecības, kas noslēgtas starp “Baltic Pork”-zemniekiem-pašvaldību, un paredz pašvaldības struktūrā ietilpstošā

konsultanta palīdzību par konsultāciju sniegšanu un normu noteikšanu nepieciešamajam mēslojumam, kā arī vienošanos par mēslojuma izvešanas nosacījumiem uz zemnieku laukiem;

- bilaterālas līgumattiecības, kas tiek slēgtas par lopbarības graudu iegādi no vietējiem lauksaimniekiem lopbarības ražotājiem;
- divpusēji zemes nomas līgumi, kas paredz ienākumus no zemes iznomāšanas, kā arī paredz tālākejošus nodomus slēgt divpusējus sadarbības līgumus ar tiem zemniekiem-augkopības specialistiem, kas izaudzētos graudus nodos "Baltic Pork" lopbarības ražotnei.

Šis modelis interesants ar to, ka tā investori it tikai ārvalstu (Norvēģijas uzņēmēji), kuri tagad:

1. rada jaunas darbavietas Latvijas iedzīvotājiem primārajā un sekundārajā sfērās;
2. maksā nodokļus Latvijas valsts un Allažu pašvaldības budžetos;
3. izmanto cūku barošanai Latvijas zemnieku ražotos graudus, jo graudi ir galvenais komponents cūku barībai;
4. cūku fermas mēsli ir lēts mēslojums apkārtējo zemnieku laukiem;
5. palielinās Latvijā ražotās gaļas īpatsvars tās patēriņā;
6. pastiprinās konkurenci nozarē, kas motivē vietējos gaļas ražotājus strādāt racionālāk un efektīvāk.

Galvenie integrācijas virzieni šajā modelī ir sektorālā integrācija, vertikālā, horizontālā un transnacionālā integrācija.

Hierarhiju analīzes metodes pielietošana:

Metodes būtība ir tāda, ka izmantojot informāciju, par iepriekšējā apakšnodaļā sakārtotiem un aprakstītiem, reāli gaļas ražošanā funkcionējošiem dažādiem integrācijas modeļiem, lēmumu par gaļas ražošanas modeļu piemērotību pieņem eksperti.

Lai zinātniski pareizi organizētu ekspertu darbu un apstrādātu ekspertu vērtējumu rezultātus mēs šim nolūkam izmantojām pazīstamā amerikāņu matemātiķa T.Saati hierarhiju analīzes metodi (The Analytic Hierarchy Process).

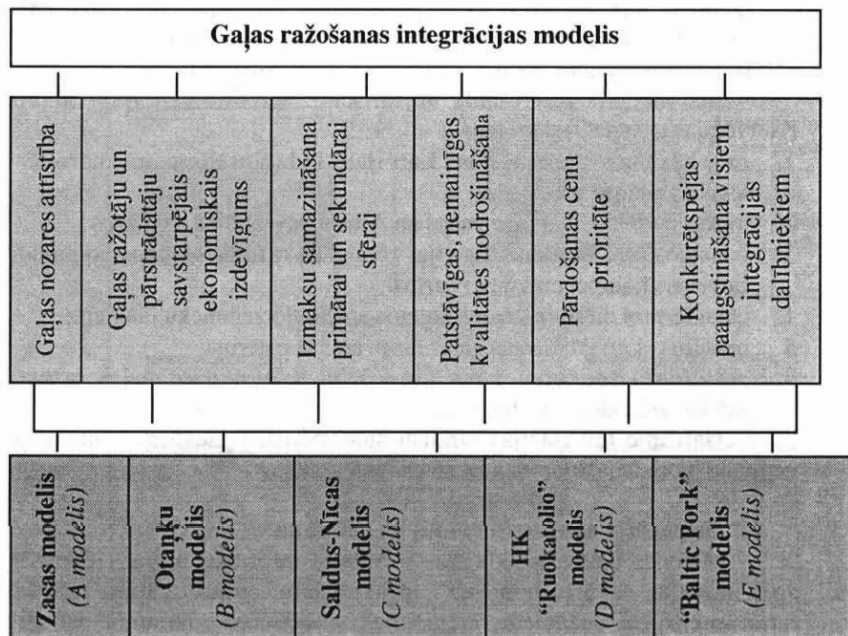
Hierarhiju analīzes metode ir sistemātiska procedūra jebkuras problēmas elementu hierarhiskai sakārtošanai. Problēma pakāpeniski tiek sadalīta arvien vienkāršākās daļās (dekompozīcija). Šīs daļas eksperti salīdzina pa pāriem un novērtē šo problēmas elementu mijiedarbības intensitātes pakāpi hierarhijā (sintēze). Šos ekspertu slēdzienus izsaka skaitliski.

Hierarhiju analīzes metodes algoritms pielāgots gaļas ražošanas integrācijas modeļu novērtēšanai. Par augstāko mērķi tika izvēlēts – "Gaļas ražošanas integrācijas modelis" (11. att.).

Pirmajā līmenī piedāvātas sešas kritēriju grupas.

Šāds iedalījums ir uzskatāms kā piemērs, kurš sastādīts vadoties no integrācijas modeļos iesaistīto dalībnieku mērķiem, kā arī ietverot valsts intereses. Par kritēriju grupām un kritērijiem noteicēji ir eksperti, kuri pieņem lēmumus.

Otrajā līmenī atrodas gaļas ražošanas integrācijas modeļu varianti, kuri jānovērtē attiecībā pret pirmā līmeņa kritērijiem.

11.att. Gaļas ražošanas integrācijas modeļu vērtēšanas kritēriju hierarhija

Par optimālu skaitu uzskatām četrus ekspertus, lai būtu nodrošināta to augsta vidējā kompetence.

Apkopojot visu ekspertu kritēriju vērtējumus izveidojās sekojošais kopvērtējums:

- vadošais integrācijas modelis ir - *modelis D* (HK "Ruokatolio" integrācijas modelis);
- augstu kopējo vērtējumu saņēma arī *modelis E* ("Baltic Pork" integrācijas modelis) un *modelis C* (Saldus-Nīcas integrācijas modelis);
- zemu ekspertu vērtējumus visu kritēriju grupās ir saņēmuši- *modelis A* (Zašas integrācijas modelis) un *modelis B* (Otaņķu modelis);

- piedāvātie modeļi- *modelis E, modelis C, modelis D*- ekspertu skatījumā interesantāki, ar plašākām sadarbības un integrācijas iespējām, kā arī ar iespējami lielāku ekonomisko efektu.

Modeļa A un modeļa B zemie vērtējumi mūsaprāt saistīti ar to, ka šādi modeļi jau daudzviet pielietoti -tādēļ ekspertu skatījumā- pārāk tradicionāli. Pie tam plašākā pielietojumā tie var darboties ar dažādām sekmēm.

Par 5.nodaļu veikti šādi kopvērtējumi:

1. Integrācijas procesi gaļas ražošanā notiek straujā dinamiskā attīstībā. Praktiskā ražošanā un zinātniskos darbos izveidoti daudzi modeļvarianti.
2. Integrācijas procesu analītiski vērtējumi, **ļauj prognozēt jaunu pakāpi to attīstībā ar pastiprinātu zinātnes lomu.**
3. Izpētot gaļas ražošanas nozarē pastāvošo integrācijas modeļu daudzveidību un nepārtraukto, intensīvo integrācijas procesu padziļināšanos, tika atlasīti pieci paraugmodeļi, jeb tipveida modeļvarianti:
 - Zāsa modelis- kurā integrātors ir lieljaudas lauksaimniecības uzņēmums;
 - Otaņķu modelis- kurš izveidots kooperatīvās sabiedrības formā;
 - Saldus-Nīcas modelis- kurā integrātors ir koncentrētās lopbarības ražošanas uzņēmums, akciju sabiedrības formā;
 - HK Ruokatalo- kur integrātorā lomu uzņēmie gaļas pārstrādes uzņēmums;
 - "Baltic Pork" modelis- kur integrātors ir cūku audzēšanas-cūkgaļas ražošanas uzņēmums.
4. Pielietojot gaļas ražošanas integrācijas paraugmodeļu vērtēšanā hierarhiju analīzes ekspertu metodi, **ekspertu vērtējuma rezultātā pēc visiem sešiem kritērijiem kā piemērotākais-ekonomiski efektīvākais, tika izdalīts HK "Ruokatolio" gaļas ražošanas integrācijas modelis,** kura raksturīgākās īpatnības ir zinātnes iesaistīšana, ciltsdarba attīstīšana, gaļas ražošanas modernizēšana- lieljaudas uzņēmumu veidošanas ietvaros, kā arī cūku barības ražotnes radīšana, moderna pārstrāde un multilaterālās līgumattiecības ar lauksaimniekiem. **Ekspertu augstu vērtējumu guva arī "Baltic Pork" modelis un Saldus-Nīcas modelis.**

GALVENIE SECINĀJUMI

1. Darba pirmajā nodaļā izklāstītās teorētiskās diskusijas rezultātā autore izveidojusi savu integrācijas definīciju:

Integrācija ir- uzņēmumu saimnieciskās , tiesiskās sadarbības un mijiedarbības process ar noteiktu savienošanās pakāpi, kas parāda ,cik lielā mērā integrējušies uzņēmumi zaudē vai saglabā savu saimniecisko vai juridisko patstāvību un ietver sevī konkrētu mērķu sasniegšanu- gan kopējā mērķa sasniegšanu, gan katra sadarbības dalībnieka mērķa sasniegšanu.

Tiecoties uz darba mērķi un risinot tā uzdevumus, noskaidroti iespējamie integrācijas veidi, mērķi, formas un virzieni, un veikta to klasifikācija un tipoloģija saistībā ar gaļas ražošanas nozari.

- 1.1. Integrācijas tipoloģijā veidojas divi ģenerālie virzieni:- sektorālā un dimensionālā integrācija. Sektorālais virziens sadalīts:

- primārā sektora uzņēmumu sadarbībā;
- primārā un sekundārā sektoru uzņēmumu sadarbībā;
- primārā, sekundārā un terciālā sektoru uzņēmumu sadarbībā;
- sekundārā sektora uzņēmēju sadarbībā;
- sekundārā un terciālā sektoru uzņēmēju sadarbībā.

Dimensionālais virziens ietver šādus tipus:

- horizontālais;
- vertikālais;
- konglomeratīvais;
- lokālais;
- reģionālais;
- transnacionālais.

- 1.2. Noskaidroto integrācijas eventuālo mērķu daudzveidība apstiprina tās pielietojuma iespēju plašumu. Pētāmās nozares interesēm atbilstošākie un biežāk pielietojami var būt šādi integrācijas mērķi:

- merkantīlie;
- distributīvie;
- konverģences efekta izmantošanas;
- parciālie;
- ekspansīvie;
- agresīvie;
- kooperēšanās efekta izmantošanas;
- inkorporācijas;
- transakcīvie;
- latentie.

- 1.3. Veikta integrācijas veidu klasifikācija:

- pēc dimensionālās pazīmes;
- pēc katra dalībnieka saimnieciskās un juridiskās patstāvības pakāpes;
- pēc ilgtspējības parametriem;
- pēc integrācijas pakāpes;
- pēc integrācijas modeļu veidiem.

1.4. Uzņēmumu integrācijas modeļi nosacīti sadalīti divās grupās:- eksogēnie (atvērtie) un nozares endogēnie vai lokālie modeļi.

2. Lopu audzētāju, lopbarības ražotāju un lopu (gaļas) pārstrādātāju integrācijai ir plaša tiesiskā un normatīvā bāze, kas regulē un reglamentē gaļas nozares darbību, sadarbības partneru un patērētāju interesēs. Latvijas likumi un MK noteikumi neierobežo, nekavē un netraucē lauksaimnieku un to ražojumu pārstrādātāju integrāciju vai citādu sadarbību
 - 2.1. Ir izveidota ar integrāciju saistīto likumu un MK noteikumu klasifikācija, pēc kuras noteiktā kārtībā tiek analizēt likumi un MK noteikumi.
 - 2.2. Noskaidrota integrācijas juridisko formu daudzveidība un piemērotība gaļas ražotāju integrācijai .Veikta šo formu klasifikācija un analīze par tām integrācijas juridiskajām formām, kas reāli eksistē un ir sevi pierādījušas.
 - 2.3. Gaļas ražošanas uzņēmumu integrācijas formu izvēles iespējas ir plašas un daudzveidīgas. Integrācijas juridisko formu izvēle ir atkarīga no gaļas ražošanas integrācijā iesaistīto uzņēmumu mērķiem un gaļas nozares īpatnībām.
 - 2.4. Plašāk pielietojamās integrācijas juridiskās formas ir bilaterālas līgumattiecības un kooperatīvās sabiedrības, bet integrācijas procesiem strauji attīstoties pārsvaru var gūt multilaterālās līgumattiecības un akciju holdingkompānijas.
3. Primārajā sfērā pēdējos gados jau iezīmējušās radikālas strukturālas izmaiņas:
 - dekoncentrācijas un dezintegrācijas procesi izbeigušies un sākušies koncentrācijas un konsolidācijas procesi;
 - samazinās sīko un mazo saimniecību īpatsvars, bet palielinās lielāko komercsaimniecību skaits un īpatsvars.
 - 3.1. Koncentrācijas un integrācijas procesu sākums primārajā sfērā rāda, ka tas saistīts ar saimniecību aktīvu un ilgtermiņa ieguldījumu struktūras būtiskām izmaiņām:
 - relatīvi lielajās saimniecībās dominē mašīnas un iekārtas, kā arī ēku, būvju vērtība;
 - mazajās liels īpatsvars ir zemei un mežaudzēm.

- 3.2. Saimniecību konsolidācija un ražošanas koncentrācija loģiski samazina darbietilpību un neveicina nodarbinātību. Tomēr saimniecību lielumam ir vāja korelatīva sakarība ar nealgotā darbaspēka ieguldījumu. Regresijas analīze parāda, ka dezintegrācijas procesi negatīvi ietekmējuši pievienotās vērtības ražošanu un lauksaimniecībā ieguldītā darba efektivitāti;
- 3.3. Milzīgas būtiskas izmaiņas notikušas sekundārajā sfērā- gaļas pārstrādes uzņēmumu sastāvā:
- lielākā daļa no sociālisma iekārtas pārmantoto lielo gaļas pārstrādes kombinātu nespēja pārkārtoties un daudzi no tiem bankrotēja;
 - radās vairāki simti sīku un mazu lopu pārstrādes vietu, vairums no kuriem tikai nosacīti var saukt par uzņēmumiem, jo daudzi no tiem strādā nelegāli, nemaksā nodokļus, nav sertificēti, nav pakļauti sanitārajai kontrolei.
- 3.4. Dezintegrācijas process gaļas pārstrādes sfērā ir izbeidzies jau pirms dažiem gadiem un pārstrādātāju skaits šajā nozarē samazinās. Tomēr sīkie pārstrādātāji joprojām savā starpā daļa gaļas tirgus lielāko daļu. Par integrācijas un konsolidācijas procesu sākumu gaļas ražošanas sekundārajā sfērā liecina vairāku gaļas ražošanas un pārstrādes uzņēmumu straujā izaugsme un attīstība pēdējos gados dažādos Latvijas novados.
4. Kopējam gaļas ražošanas apjomam Latvijā nepārtraukti krītošies, ir mainījies gaļas veidu struktūra lielākajos gaļas pārstrādes uzņēmumos:
- cūkgaļas ražošana pieaugusi diezgan krasi;
 - putnu gaļas ražošana konsekventi attīstās;
 - liellopu gaļas ražošana ir ļoti nestabila;
 - aitū gaļas ražošana šajā lielāko uzņēmumu grupā izbeigusies
- Turpinājies gaļas pārstrādes uzņēmumu stratifikācija un polarizācija:
- krasi samazinājies mazo pārstrādātāju skaits un to produkcijas īpatsvars;
 - palielinājies nezināmas ,nenoīktas izcelsmes gaļas īpatsvars;
 - lielo gaļas pārstrādātāju daļa ir relatīvi stabila un sastāda 20-22%
- 4.1. Pēdējos gados raksturīgākā parādība gaļas ražošanas nozarē ir specializācija un koncentrācija, kā rezultātā samazinās gaļas produkcijas komerciālo ražotāju skaits, bet palielinās gaļas ražotāju saimniecību jaudas-gaļas ražošanas apjomi caurmērā katrā saimniecībā;
- 4.2. Gaļas pārstrādātāju uzņēmumu skaits pēdējos gados ir samazinājies, taču to integrācijas un konsolidācijas procesi notiek ļoti lēni.

- 4.3. Gaļas ražošanas un realizācijas kvalitātes paaugstināšanas efektīvs risinājums- selekcionāru, ražotāju, pārstrādātāju un citu tirgus partneru integrācijas procesi, kur kvalitātes vadības sistēma strādā ar nepārtrauktu atgriezenisko saiti.
5. Integrācijas procesi gaļas ražošanā notiek straujā dinamiskā attīstībā. Praktiskā ražošanā un zinātniskos darbos izveidoti daudzi modeļvarianti.
- 5.1. Izpētot gaļas ražošanas nozarē pastāvošo integrācijas modeļu daudzveidību un nepārtraukto, intensīvo integrācijas procesu padziļināšanos, tika atlasīti pieci paraugmodeļi, jeb tipveida modeļvarianti:
- Zasas modelis- kurā integrātors ir lieljaudas lauksaimniecības uzņēmums;
 - Otaņķu modelis, kurš izveidots kooperatīvās sabiedrības formā;
 - Saldus-Nīcas modelis, kurā integrātors ir koncentrētās lopbarības ražošanas uzņēmums, akciju sabiedrības formā;
 - HK Ruokatalo, kur integrātoru lomu uzņēmie gaļas pārstrādes uzņēmums;
 - "Baltic Pork" modelis, kur integrātors ir cūku audzēšanas- cūkgaļas ražošanas uzņēmums.
- 5.2. Integrācijas procesu analītiski vērtējumi, ļauj prognozēt jaunu pakāpi attīstībā, ar pastiprinātu zinātnes lomu šo procesu tālākai straujai izaugsmei.
- 5.3. Pielietojot gaļas ražošanas integrācijas paraugmodeļu vērtēšanā hierarhiju analīzes ekspertu metodi, ekspertu vērtējuma rezultātā pēc visiem sešiem kritērijiem kā piemērotākais- ekonomiski efektīvākais, tika izdalīts HK "Ruokatolio" gaļas ražošanas integrācijas modelis. Kura raksturīgākās īpatnības ir zinātnes iesaistīšana, ciltsdarba attīstīšana, gaļas ražošanas modernizēšana- lieljaudas uzņēmumu veidošanas ietvaros. Kā arī cūku barības ražotnes radīšana, moderna pārstrāde un multilaterālās līgumattiecības ar lauksaimniekiem. **Ekspertu augstu vērtējumu guva arī "Baltic Pork" modelis un Saldus-Nīcas modelis.**

PRIEKŠLIKUMI

1. No secinājumu pirmā punkta, par pirmās nodaļas saturu izriet šādi priekšlikumi:
 - primārās sfēras gaļas ražotājiem, lai pastiprinātu savu tirgus spēku un iegūtu stabilus produkcijas uzpircējus- pārstrādātājus, nepieciešams izmantot integrācijas iespējas ar sekundārās sfēras partneriem pielietojot horizontālo un vertikālo integrācijas virzienu;
 - veicināma lielo gaļas ražotāju un pārstrādātāju sadarbība izmantojot dimensionālo, sektorālo un transnacionālo integrāciju, lai strauji un radikāli palielinātu ietekmi un tirgus daļu starptautiskajā tirgū.
2. Par otrās nodaļas saturu formulētie secinājumi ir pamats priekšlikumam:- integrācijas procesos gaļas ražošanas nozarē Latvijā plašāk pielietojamās juridiskās formas ir bilaterālās līgumattiecības un kooperatīvās sabiedrības, bet šiem procesiem attīstoties pārsvaru var gūt multilaterālās līgumattiecības un akciju holdingkompānijas.
3. Trešajā nodaļā sakārtotie pētījumu rezultāti motivē priekšlikumu- nozares saimnieciskās pašpārvaldes organizācijām sadarbībā ar valsts pārvaldes institūcijām virzīt procesus uz nozares specializēšanos, saimniecību horizontālo konsolidāciju un ražotāju, pārstrādātāju un citu partneru integrāciju kā saimniekošanas pamatnosacījumu. Līdz ar to attīstāma uzņēmēju informēšana un izglītošana ievērojot integrācijas lielo nozīmi katra integrācijas dalībnieka un partnera konkurētspējas paaugstināšanā.
4. Latvijas reģionu ekoloģisko faktoru efektīvai izmantošanai un līdzsvarojot, to sociāli ekonomiskai attīstībai vecināt integrētu gaļas pārstrādes reģionālo centru veidošanos īpaši ievērojot integrācijas sociālo nozīmi, jo tā var radikāli uzlabot integrējušos saimniecību un uzņēmumu darbības un attīstības sociāli ekonomisko stabilitāti. Ar izglītošanas, konsultēšanas, informēšanas un kontroles, kā arī ar cenu mehānismu, ieteicama integrācijas procesu veicināšana un attīstība kā kvalitātes efektīvas vadības ieviešanas sistēmas nodrošinātājs.
5. Balstoties uz 5.nodaļā ietverto gaļas ražošanas integrācijas paraugmodeļu hierarhiju analīzes ekspertu vērtējumiem, analīzes ekspertu vērtējumiem kā ekonomiski efektīvākais ieteicams "HK RUKATOLIO" cūkgaļas ražošanas integrācijas modelis, kura raksturīgākās īpatnības ir zinātnes iesaistīšana, ciltsdarba attīstīšana, cūku barības ražošana, moderna cūku pārstrāde un multilaterālas līgumattiecības ar lauksaimniekiem. Plašākai izmantošanai ieteicams arī "Baltic Pork" modelis, kur integrātors ir cūku audzēšanas-cūkgaļas ražošana uzņēmums, un "Saldus-Nicas" modelis, kurā integrātors ir koncentrētās lopbarības ražošanas uzņēmumu akciju sabiedrības formā. Integrētos uzņēmumos nepieciešama arī **zinātnes integrēšana ražošanā**, kā būtisks nozares efektivitātes kāpinātājs integrēto formējumu visiem komponentiem.

INTRODUCTION

Very multiform and differentiated enterprises and rural farms of the agriculture as well as a structure of the processing enterprises were established as a result and process of the economic reforms, forming a dominant of the private properties and starting to develop the private business in Latvia.

Several economists have turned to the research of the agrary reforms and processes of the general economic reform and its consequences as well as results of their researches quite widely are being discussed in the scientific literature (A.Kalminsh, 1979, 1986,2001; A.Sprogis, I.Vitola 1996; A.Miglavs, 2000, 2001; A.Boruks,1995; A.Boruks, M.Kruzmetra, B.Rivza, P.Rivza,I.Stokmane, 2000; K.Spogis,1996,1999, 2001; V.Srikis,2000, 2002; V.Bugina,2000; B.Rivza, P.Rivza, M.Kruzmetra, 2001; etc.). Several dissertations on the processes of the agricultural disintegration and disconcentration or the agrary reforms and their results have been worked out and pled (A.Miglavs, 1998; R.Zile, 1998; R.Shnuka,1998; O.Shulca,1999; etc.).

However, these researches mostly ended by fact of the new situation and assessment of the processes, but they're often short of solutions for further development.

The small scale production in the present circumstances of the modern technological development usually or often is non-effective. However due to several socially political considerations or circumstances, the individual small-scale economies and small producers of goods may also remain in a large number in the future.

The large and strong farms managed by talented owners hold more significant role leading to the circumstances of increasing competitiveness in a context of the general globalisation.

The same or similar processes also occur in the system of the processing enterprises of agricultural products: some very strong enterprises of the meat processing are being established, but also many small production enterprises of the meat products and enterprises of the meat processing carry on to work.

Many usually larger farms have already chosen a certain direction of the specialization, including the meat production. Other farms still search it or they're flexibly changed looking for a place in the market economy. Parallely the structure of processing enterprises formed and developed.

In a result of the performed processes of disintegration and disconcentration – in the processing sphere of agricultural products many, small processing enterprises were established parallely to the existing large combines of the milk, meat and grain processing. These processes have made a lot of changes in the processing enterprises, consequently many of

them liquidated or otherwise settled their action, but other enterprises, which were managed by the talented personalities, reformed and continued to develop.

Also the processes of integration have been starting simultaneously with disintegration, stratification and polarisation. The publications in the scientific editions and press indicate that several interested people have already gone in for research of these processes (A.Zvirbule-Bērziņa, 2000,2001,2002; A.Auzina, 2000; A.Dobele, 2001,2002; A.Soopa, 2001; etc.).

It can be concluded from publications of these authors that processes of the integration develop on a basis of different objectives using various forms, which have multiple directions, both horizontal and vertical as well as the combined multidimensional ones.

Superficially summarizing the research results published by this and other authors and our observations it can be concluded that these directions – processes can have both positively and negatively assessed consequences:

- The disintegration and disconcentration increase and develop a competitiveness, but unfortunately the small producers and processors aren't able to update and use resources and modern technological equipment effectively as well as they're not able to attain an important market force;
- The integration is a basis for the specialisation, developmental stability and more rational management of the producers and processors, but it can reduce the competitiveness and possibilities of flexible manoeuvrability's in case of rapid changes in the market circumstances.

Our researches and assessment form the basics to a vision that process of collaboration and integration may have a great economical effect but they are unlikely to be researched in Latvia.

The researches in these directions are especially actual and necessary for a promotion of the general competition in the local and international market.

These economically logical, technologically necessary processes, which are fixed by inward conflicts, require very serious and immediate scientific researches.

Such theories let us to formulate a **hypothesis of the promotion work** – *the multi-form and multidimensional integration of farmers, cattle processors and producers of the meat products may cause motives of an ambitious development and its basically planning provisions for the cattle breeders, forage producers, cattle processors, producers of the meat products and marketing managers.*

In order to prove or reject this hypothesis, *the objective of promotion work* – *to prospect and assess the objectives, ways, directions, forms and models of the sphere enterprises of the primary and secondary integration.*

The following **work tasks** are being solved in the research process in order to achieve the defined objective:

- Research of the eventual integration objectives, their classification and typology;
- Analysis of the juridical basis of integration and visions of the possible juridical forms;
- Research and assessment of the the consequences of disintegration and disconcentration;
- Research of the expedient processes and possibilities of integration;
- Analysis of collaboration experience of the cattle-breeders, processors and forage producers;
- Research of the economic collaboration and variant models of the integration;
- Assessment of exemplary variants of the integration models.

The following **publications** have been used solving the work tasks in order to achieve its objective and prove or reject the hypothesis of work:

- Laws, Regulations of Minister Cabinet and other laws and regulations;
- Documents and articles published by the Ministry of Economics (1999; 2000; 2001) and Ministry of Agriculture (1998;1999;2000;2001);
- Exclusive documents and articles published by Central Statistics Board;
- The published research results about objectives, directions and possibilities of the integration;
- Exclusive articles of the joint-stock company “The meat processing enterprise of Tukums”;
- Viewpoints of the practical farmers (M.Rozenbergs, 2001; G.Bumanis, 2000; U.Zemitis, 2000; J.Apsitis, 1999; V.Vinsteins, 2000 u.c.);
- The theoretical and analytical literature;
- Results of our previous researches.

The appropriate adjusted **methods** of researches were used solving the tasks of work: - methods of the economic analysis, estimation of experts, methods of analysis and synthesis, method of the monographic research, classification of data, the analytical methods of correlation, regress and dynamical timelines.

The method of hierarchy analysis was used for assessment of the integration models.

The structure of **work** was established accordingly to the tasks of work and it consists of five chapters:

In the first chapter – the theoretical basis of integration is discussed, possible objectives of integration are researched as well as the typology and classification of integration is accomplished.

In the second chapter – the juridical forms and juridical basis of integration are analysed.

In the third chapter – the researched results of integration processes and expedient possibilities are classified in the meat production as well as influence of disintegration and disconcentration on economic processes in this branch is assessed.

In the fourth chapter - research results about a necessity and argumentation of integration processes are presented looking at them from different aspects that influence the meat production and processing;

In the fifth chapter – the model variants of integration are assessed analysing the model examples of integration and assessing them by the method of hierarchy analysis.

The hypothesis of work is proved by the following **defensible theses:**

- The integration has its own theoretical basis;
- The integration has a wide choice of the juridical forms;
- The disintegration and disconcentration, which occurred in the process of economic reform, motivate a necessity of the integration and consolidation;
- A competitive development of the meat production is possible in relation to the utilisation of integration and consolidation or other collaboration processes;
- The assessment of experts allow to nominate the most appropriate models of integration.

The noviations of promotion work:

1. for the first time in Latvia, complex, systematised researches about processes of the economic integration of meat branch and their importance in development of the branch competition have been accomplished in conditions of the market economy including all turnover stages of food products.
2. a unique classification and typology of the eventual objectives of integration of the primary and secondary spheres of the meat production branch are performed;
3. for the first time an utilisation of the forms, directions, objectives and models of integration in the meat production branch are multilaterally researched in Latvia;

4. a conception of the utilisation possibility and efficiency of the integration spectrum, forms and ways for a competitive and long-term development of the meat production branch is elaborated;
5. a new definition of the integration in the branch is created by the author.

The scientific importance of work:

The theoretical basis of integration was enlarged and developed, the eventual variety of integration forms and ways was interpreted, its necessity and economic efficiency is scientifically proved.

The national economic effectiveness of work forms from:

- a clarification of widely used ways of the integration for development of the meat branch;
- research of the practical experience of enterprises which are interested in integration of the meat branch;
- proving of integration's objectives and possibilities for the integration of primary and secondary enterprises of the meat branch;
- the results of researches may be used working with institutions of the state administration, organisations of self-government and municipalities.

1. THE THEORETICAL BASIS OF INTEGRATION

The chapter consists of 20 pages, 5 tables and 7 pictures.

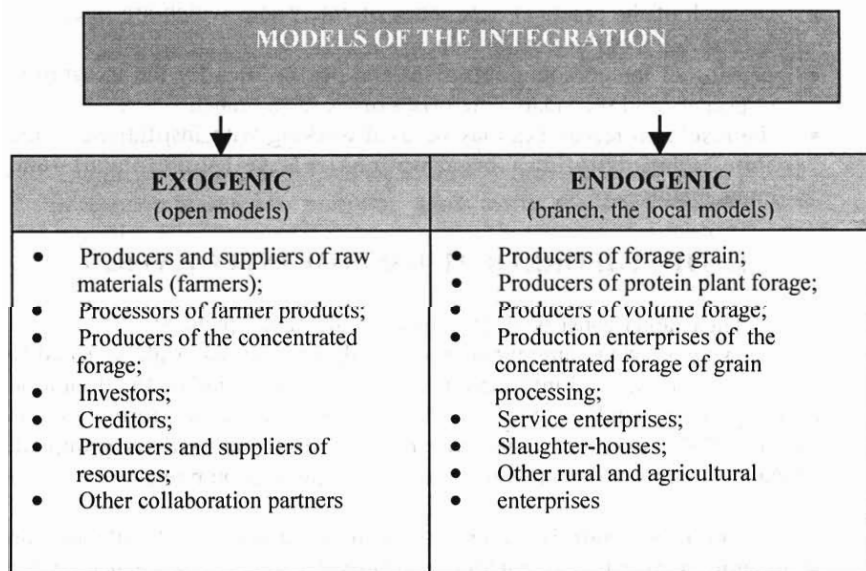
Systematising, summarising and analysing the materials attached to the list of literature and information source, we can formulate the definition of integration, establish the classification of integration, formulate the variety of the eventual objectives of integration as well as group all formative models of the integration in the meat production branch.

The integration is – a process of the economic, legal collaboration and hierarchy of enterprises *with a determined degree of confluence, which shows to what degree the integrated enterprises lose or retain their own economic or juridical independence enoforcing achievement of concrete objectives, both the achievement of common objectives and achievement of the objectives of every collaboration partner.*

5 features perform the classification of integration:

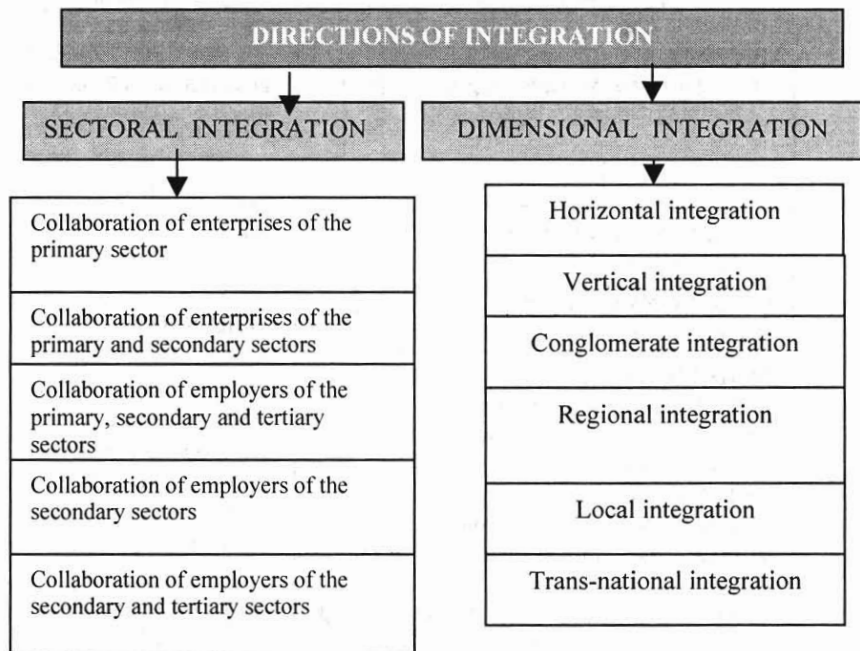
1. The classification by the dimensional feature:
 - horizontal integration;
 - vertical integration;
 - conglomerative integration;
 - local integration;

- regional integration;
 - trans-national integration.
2. Groupment of integration ways by economic and legal independence level of each participant:
 - partial integration;
 - complete integration.
 3. Groupment of integration ways by permanent parameters:
 - long-lasting integration;
 - nondurable integration.
 4. Classification by integration level.
 5. Groupment by model ways of integration:
 - the exogenic models of integration;
 - the endogenic models of integration.

Picture 1. Groupment of the integration models

The typology of integration by sectoral and dimensional features is established.

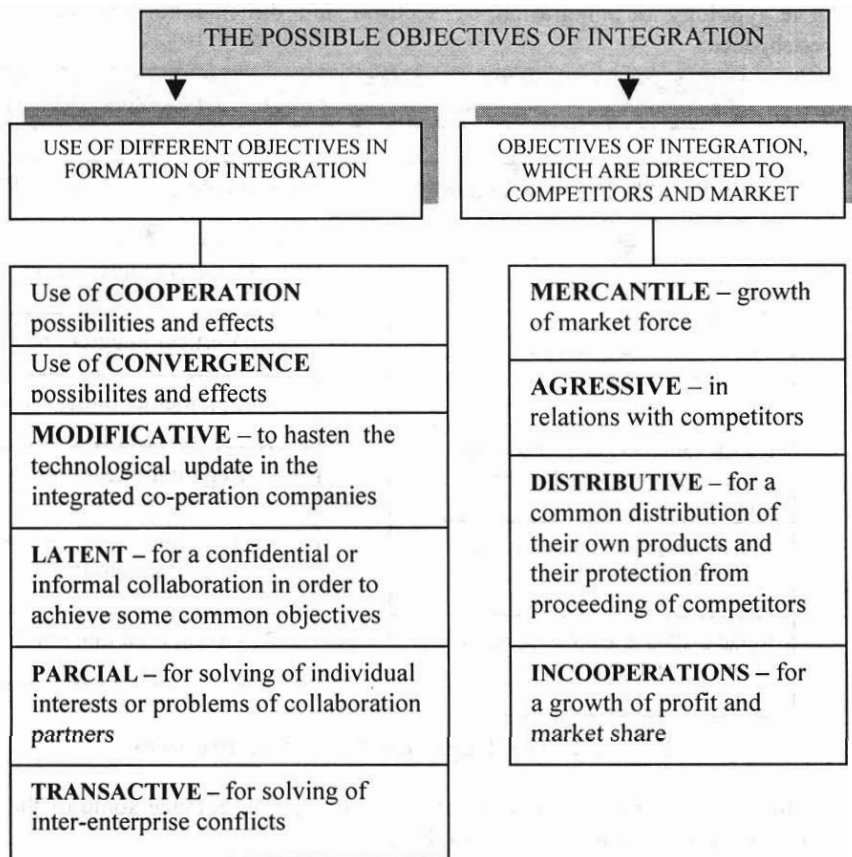

Picture 2. Typology of the integration directions

In the stage of integration objective setting and acceptance some of the most problematical aspects are the following:

- successfully represent a determined individual objective in the process of decision making of the common or collective objective;
- a real assessment of the objective set as the common objective of integration repudiating the individual desires;
- to embrace the concrete conditions in the acceptance of decision making of the objective, which are formed by a legal order, economic requirements and social structure;
- to assess either the common objective of integration with objectives of each participant of the integration is competitive, complementary or indifferent;
- the total efficiency of separate alternatives of action must be found out in relation to a totality of the objectives.

Several objectives were marked out, which could serve as the main leading objectives in order to combine interests of all participants of the integration – the interests of separate enterprises.

Picture 3. Nominations of objective groups of the integration

Conclusions for a content of the first chapter:

1. The content and definition of integration is being widely discussed and used in many branches and spheres. However, scientifically correct definition of the integration is necessary for employers to be able to choose the right objectives, forms and directions of the integration.
2. The all possible ways, objectives, forms and directions of the integration may be classified in relation to the meat production branch.
3. The two general directions originate in the typology of integration: - the sectoral and dimensional integration.
4. Variety of the clarified eventual objectives of the integration acknowledges its amplitude of functioning possibilities. The most

appropriate and more often used objectives of the integration for interests of the researched branch are the following: the mercantile; distributive;-used by convergence effect; partial; expansive; aggressive; used by co-operation effect; incorporation;trans-active; latent ones.

5. The integration models of enterprise conventionally may be classified in the following two groups: - the exogenic (open) and branch endogenic or local models.

2. THE JURIDICAL FORMS AND JURIDICAL BASIS OF INTEGRATION

This chapter consists of 22 pages, including 3 pictures.

The researches, which are included in this chapter, result from the following three hypotheses:

1. The possibilities choosing the integration forms and collaboration of the forage producers, cattle-breeders of meat producers – farmers and meat processors are very wide and various.
2. The integration of cattle-breeders, forage producers and cattle (meat) processors has a national, legal and normative basis, which controls and regulates the action of each branch or sphere for the good of interests of collaboration partners and consumers.
3. In order to substantiate the established theses we've classified and analysed the related laws and regulations of Minister Cabinet to all participants of the integration.

Classification of the related to the integration Laws and Regulations of Minister Cabinet

Laws on the used business forms for the integration

- On Partnerships;
- On Holding companies;
- Law of the Cooperation companies;
- On the Limited liability companies;
- Law of Concerns;
- Commercial Law.

Laws and regulations of Minister Cabinet directly related to partners of the secondary spheres

- On Accounts with Producers of the Unprocessed Production of Agriculture;
- Order of Registration and Approval of Food Enterprises;
- Refgulations on Hygiene Requirements for Storage and Transportation of Meat and Meat Products;
- Hygiene Requirements for Disjointing, Wrapping and Packing of Meat;
- Hygiene requirements for Production and Distribution of Sausage-meat and Meat Products
- Other laws and regulations of MC

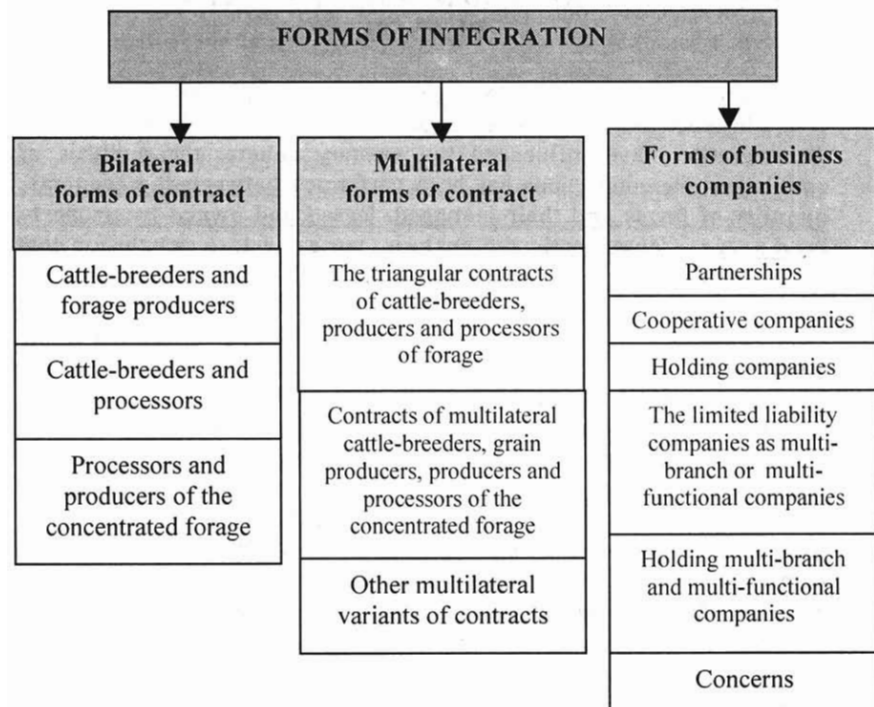
Laws and regulations of Minister Cabinet directly related to partners of the primary spheres

- Law of Wildlife Protection;
- Law of Species Work;
- General Welfare Requirements of Agricultural Animals;
- Welfare Requirements of Swines;
- Welfare Requirements of Calves;
- Registration Regulations of Animals and Flock;
- Rules on the Obligatory Requirements of Harmlessness and Maximum Permissible Number of Leftover Remedies in Food Products of Animal Origin.

Laws and regulations of Minister Cabinet directly related to all partners of the integration

- Law of Agriculture;
- Law of Veterinary Medicine;
- Security Law of Goods and Service;
- Supervising Law of Food Turnover;
- Regulations of Animal Slaughter;
- Law of Competition;
- Other Laws and Regulations of MC

Picture 5. Classification of Regulations and Laws of Minister Cabinet related to the partners of integration

Picture 4. Classification of the integration forms.

From a content of the second chapter we can draw a conclusion that primary hypotheses have been proved:

1. The integration of cattle-breeders, forage producers and cattle processors has a wide legal and normative basis, which controls and regulates the action of the meat production branch for the good of interests of the collaboration partners and consumers.
2. The possibilities to choose integration forms of the meat production enterprises are wide and multiform. The choice of juridical forms of the integration depends on objectives of the integrated enterprises and distinctions of the meat production branch.
3. More widely used juridical forms of integration are the bilateral contracts and cooperative enterprises, but the multilateral contracts and holding companies may have the edge on them considering that integration processes develop rapidly.

3. DISINTEGRATION AND DISCONCENTRATION OF THE BRANCH

The chapter consists of 18 pages, 9 tables and 5 pictures.

In order to be able to determine qualitatively how the processes of disintegration have influenced the primary sphere, the analysis of correlation interconnections has been performed **between the economic quantity of farms and their managed, leased and owned by property land areas.** Consequently the analysis, we came to a conclusion that average land area is more larger in the group of the economically strongest and high-powered farms, including that area of the leased land is more and more larger, but the density of the owned land is smaller than it's in the economically smallest farms.

The analysis was performed in relation to the influence of the land reform on the disintegration processes, which shows interconnections between the size of farms (land area) and structure of the long-term investments.

As a result of the researches we can conclude that land reform has facilitated rapid processes of the disintegration originating a lot of small farms. The farming of these small land areas is interfered by an introduction of more advanced machinery and technology in the agriculture. Such consequences of disintegration in the primary sphere cause a million of problems not only to the land farmers, but also to enterprises of the secondary sphere.

The intervened processes of disintegration in the farms, which are related to structural changes of the cattle-breeding branches, directly influence the activity and development of meat processing of the secondary sphere.

In conformity with this thesis, the subsequent **interconnections, which developed between the primary sphere as a raw material supplier and the secondary sphere as enterprises of the meat processing** have been researched.

Subsequently we wanted to research the influence of disintegration processes on the social environment in the country.

First of all we analysed **the interrelationships between the farmed land area and labour investment in the farms of a different size.**

Considering the radically different active structure in the large and small farms, we've researched how these differences influence an employment in the country arriving at a conclusion that amount of the invested work of a family and owner hasn't got any close interconnections with a size of the farms, however, the investment of wage labour drastically increases in the group of large farms.

The most interesting indice socially and economically is a consumption of the labour on 1 hectar of land, which shows that larger farms have less places of employment on 1 hectar of land.

This indicates that process of the farm consolidation won't improve the employment in the country therefore it's necessary to have a diversification of the branches.

In the further researches we wanted to clarify the influence of disintegration on a capacity of the labour. We've tried to clarify it analysing **the interconnections between the invested labour, value added production and effectiveness of the invested labour in the farms of different size.**

The calculations of correlation showed that there's an average close linear interconnection ($r=0,78$) between the farmed land and density of the net added value, but a close linear interconnection is between the farmed land and income on 1 unpaid labour unit of the agriculture ($r=0,95$).

The results of regression analysis allow us to conclude about a very high positive interconnection between the size of farm and added value. This statement let us to conclude that processes of disintegration have negatively influenced a production of the added value, because it is an ineffective and inessential for many small small farms.

All these processes directly influence enterprises of the secondary sphere:

- *By the offered quality of production for its processing;*
- *By the fluctuant scales of production of the primary sphere farmers;*
- *By the unconsidered and unarranged process of the agricultural production.*

In the rural area the socio-economic consequences of the processes of disintegration may be evaluated in several directions:

- *the process of disintegration established many small-scale economies, which serve as the only source of income for the most part of rural population;*
- *under the influence of different psychological factors the small-scale economies resist the processes of collaboration;*
- *the land reform and deterioration of the collective farms caused a big social stress among those peasants who successfully had been managing their own farms and those, who had have difficulties with management;*
- *as a result of the reform – origination of the new farmers, who want to manage the regained land, however, a great part of them face the agriculture for the first time;*
- *increases a number of those farmers, who want to earn their living by mananging in a small farm-stead, hence creating various unconventional ways of the agriculture.*

It's a negative acknowledgement that almost a half (43%) of the meat market is shared between ~250 small processing enterprises, because mostly they work illegally – they don't pay taxes, they're not subject to the Sanitary inspection, they contort a competition and prices.

Overall from the third chapter we can **conclude**:

1. In the primary sphere during the last three years the below mentioned radical structural changes had already been characterized:
 - the processes of disconcentration and disintegration have been finished and processes of concentration and consolidation have been started;
 - the density of small farms is on the decrease, but a number and density of the larger commercial farms increases.
2. The economical size of commercial farms of the Latvian rural area (the total gross coverage of farm) closely correlates with available land areas owned by these farms, which indicates that larger farms are able to run intensively and more efficiently than smaller farms.
3. The start of concentration and integration processes in the primary sphere shows that it's related with essential structural changes of farm assets and long-term investments:
 - relatively, a machinery and equipment as well as value of buildings and constructions dominates in the larger farms;
 - A large density of land and forest stand appears in the small farms.
4. In production of pork the process of disintegration finished several years ago and now the number of farms, which are related to this branch, has decreased twofold, but the commercial production of pork concentrates in the larger farms.
5. In production of beef the processes of concentration and consolidation aren't heavy, however, the number of small production farms of cattle decreases, but a number of average sized farms increases, which breed 50 to 200 of cattle.
6. The consolidation of farms and concentration of production logically reduce a labour-intensity and don't facilitate the employment.
7. The analysis of regression shows that processes of disintegration have negatively influenced the value added production and effectiveness of the invested labour in the agriculture.
8. Great and essential changes have occurred in the secondary sphere – in the structure of meat processing enterprises.
 - The big integrated plants of meat processing, which were inherited from socialism structure, weren't able to reform and many of them failed;
 - Several hundred of small places of cattle processing originated and the most part of them can relatively be as enterprises, because many of

them aren't certified and subject to the sanitary inspection, they work illegally and don't pay any taxes.

9. The process of disintegration in the sphere of meat processing finished some years ago and number of processors in this branch reduces. At the same time the small processors still share the larger segment of market.
10. The start of integration and consolidation processes in the secondary sphere of meat production is meat production and processing dynamic development in Latvian regions.

4. ARGUMENTATION AND ECONOMICAL MOTIVATION OF THE NECESSITY OF INTEGRATION AND CONSOLIDATION PROCESSES

The chapter consists of 18 pages, 11 tables and 3 pictures.

Hypothetically evaluating the developmental possibilities of Latvian agriculture and its production as well as necessity to increase the competitiveness within the framework of globalisation, we can assume that integration and consolidation processes of business enterprises of the primary and secondary spheres and their necessity will have a bigger role more and more.

On the grounds of our own performed researches (A.Zvirbule-Berzina 2000, 2001, 2002), publications of other authors (K.Shpogis 1997-2000; B.Rivza, 2001, Mickiewicz A., MickiewiczB., 2000), press materials and informal interviews of businessmen, we can conclude that potentially more intensive development of the integration and consolidation processes of the meat production and processing enterprises is especially live issue. It's a certain ground to foresee that branch of the meat production and processing would become more dynamic in formative and developmental stages of these processes in contradistinction to the present contemplated stagnation of the branch.

The economic motivation of the process of integration and consolidation develops from several objectives and proprietors, as well as from the processors' blocks of interests.

These objectives and the main blocs of interests are:

- the probability of planning;
- more feasible forecasting of economic results;
- more stable development;
- the economic safety;
- the quality management;
- the personnel's social motivation;
- the personnel's targeted educating;
- the investments planning and their efficiency;
- the decrease of costs;
- the high labour capacity;
- more rational exploitation of buildings and equipments;
- the reduced costs per unit of produce;
- the effective use of all resources.

It's known that of the various levels and capacities of pigs, beef cattle and poultry breeders are working in the primary sphere of meat production.

Large numbers are the small producers, but according to CSP (Central Statistical Bureau) data their produced amount of meat is insignificant and it has sharply decreased in the recent years. Their proportion is small also: it was 27.9% in 1996, but only 16.9% in 2000.

In this case the small producers are assumed those peasant farms, whose breded cattle don't get into the large licensed enterprises of meat processing.

The relatively large or larger farmers, who have specialized in the meat production, function in the opposite Pole.

The analytic valuation of statistical data allows deducing: firstly, their proportion aren't stable and don't show convincing tendency of increase in the total gross of produced meat in Latvia; secondly, the relation of their segment compared to the segment of small producers has rapidly changed to positive direction.

However the total part of such two producers' groups according to statistical data doesn't accomplish even the half of that amount of meat, which is registered as produced in Latvia, or compose the difference between consumed and imported amount of meat. So the greatest part of consumed meat in Latvia is the meat of undetermined origin.

Expounding these data, we assume that meat of the undetermined origin is a production of the small farms and small-scale economies, which is being sold to mobile dealers and the further way of this production goes to markets or to the small processing workshops, which process and realize this production without the statistical accounting. We assume this scale also can include the part of the meat illegally imported in Latvia.

Classified data and calculations show that scale of the produced meat drops off in Latvia, however, it's a positive point that density of the large producers against the small ones has rapidly increased although their absolute contribution is very fluctuant. At the same time data of 1999 are critically estimated because the density and scale of largest meat producers as well as the density and scale of meat of the undetermined origin have increased simultaneously decreasing the scale of small producers.

Overall, the consequential assessments from these classified data are in contradistinction to other statements, which are published by press or other informative articles, let us to **conclude that meat market is shared by meat processors of the undetermined origin and the large meat producers and processors.**

Summarized and classified calculations acknowledge that veracity of these calculations is ever so different as well as stratification processes of the meat production are changeable and dynamic, but also the conflicting influence of processes and consequences of the disintegration appears here.

To our point of view the influence of the largest meat producers has to intensify in the meat market of Latvia and it could be especially facilitated by the integration processes therefore we've researched what influence the contribution of small producers and meat scale of the undetermined origin have on the large meat producers. The research results are acknowledge that influence of these factors is unessential.

However, problems of production efficiency and rentability for the large meat producers are very actual and acute: in order to stabilize and expand their place in the market and increase an efficacy of competitiveness, they need to collaborate, consolidate and integrate.

According to the conceptions of the regional developmental theories, one of the most important factors, which influences the process of production, is the territorial, dislocative relation of enterprises with extractive sites of raw materials and their influence on expenses of transportation, therefore further a compliance of the factual integration processes with theoretical aspects of the regional development was researched.

This is a reason why we wanted to clarify the present situation in the meat branch viewed regionally.

Studying the data about all districts, conception of this research task is that scales of meat production may have an interconnection with dislocation of the meat processing enterprises.

If we assume (according to the data of the meat processing enterprise of Tukums) that there are 90 licensed enterprises of the meat processing in Latvia, then they'll divide in the following regions: Kurzeme - 24; Vidzeme -14; Latgale- 6; Zemgale - 20; Riga un Riga District – 26.

The districts were divided into regions according to the data method of the Central Statistics Board. The results of grouping are classified in the 1th table.

Table 1.

Interconnections between the number of meat processing enterprises and meat production in the regions

Regions	The produced meat of		Processing enterprises in 2000	
	Number	Percent %	Thousand	Percent %
Riga	26	28.9	7.6	12.3
Vidzeme	14	15.5	11.6	18.8
Kurzeme	24	26.7	11.4	18.5
Zemgale	20	22.2	18.5	30
Latgale	6	6.7	12.4	20.1
IN TOTAL	90	100	61.6	100

Source: Data of the Central Statistics Board and the meat processing enterprise of Tukums

Also the results of this grouping confirm that models and processes of integration may not relate with frameworks of Latvian regions.

Therefore in order to carry on the researches of regional aspects, we changed over to a mathematical analysis of the quantitative interconnections using the method of correlation analysis.

Such calculations approve our assumption that meat processing enterprises in Latvia don't develop according to the regional principles of raw material procurement and availability of forage. *The most important could be principles of a successful collaboration, integration and consolidation, which join all in vertically and horizontally integrated enterprises of the meat branch.*

The integration processes of meat production and processing could serve as a developmental provision of the quality, where a certain level of quality is being realized.

In our research the processes of quality are emphasized as an element, which functions effectively collaborating with all stages of the meat branch.

From a content of the fourth chapter we can **conclude:**

1. The structure of meat sorts has changed in the largest enterprises of meat processing due to the decrease of the total scale of meat production in Latvia:
 - The production of pork has increased quite rapidly;
 - The production of fowl consistently develops;
 - The production of beef is very inconsistent;
 - The production of mutton has been stopped in this group of the largest enterprises.
2. The stratification and polarisation of the meat processing enterprises is being continued:
 - Number of the small processors and their density of the meat production have drastically dropped off;
 - The density of meat of the undetermined origin has increased;
 - Part of the large meat processors is relatively stable consisting of 20 to 22 percent.
3. During the last years in the branch of meat production the most specific phenomena was a specialization and concentration, consequently reducing the number of commercial producers of the meat production and increasing the capacities of production farms - the meat production scales in every farm on average;
4. During the last years the number of meat processing enterprises has decreased, however their processes of integration and consolidation come about very slowly;

5. An effective solution to raise the quality of meat production and realization could be the integration processes of selectionists, producers, processors and other partners of the meat market, where the quality control system works by a continued feed-back.

5. INTEGRATION PROCESSES OF THE BRANCH SPHERES AND THEIR ASSESSMENT

The chapter consists of 29 pages, 3 tables and 17 pictures.

The previous chapters have discussed the theoretical possibilities of integration, clarified the eventual variety of models, forms, ways, objectives and directions, researched and proved the economic necessity of integration and consolidation of the primary, secondary and tertiary sphere enterprises, its motivation as well as argumentation. Continuing the researches within a period of 4 to 5 years we discovered **the fast-moving dynamic development** of these processes, generation of many new ideas and practical formation of new or adjusted integration models.

Analysing the development of integration and consolidation processes of meat producers of the primary and secondary sphere, we conclude that these processes become more complicated every year. In the beginning period of these processes the economic relationships of cattle breeders or meat producers and processors were developed on a basis of contracts, later a form of the business companies started to develop and distribute, but recently the most dominant ideas are about a complete convergence of the spheres with methods of consolidation and incorporation or other methods. Besides the convergence takes place on a basis of different spheres:

- on a basis of the primary sphere – cattle breeders and producers;
- on a basis of the secondary sphere – cattle (meat) processors;
- on a basis of the concentrated, combined producers of forage
- and grain processors;

In our opinion such turning point of events and development has its own reasons, motives and arguments:

- the largest breeders of swine want to enhance their income by processing and also selling the meat and its products themselves;
- the large or the largest processors want to use their own technological equipment steadily and more effectively charging its capacities, but it couldn't be achievable only counting on less predictable supplies of farmers, although the contracts on fixed supplies are being mutually concluded;
- the producers of forage want to a stable and predictable consumer of forage as well as calculable income in order to be able to set purchase

quantities of the grain and its price, which isn't achievable only building on the unpredictable demand of several breeders of swine's;

However these changes and developmental directions are set by different points of view:

- that can cause essential or radical structural changes in the agriculture, the convergence of its branches with the secondary and tertiary sphere;
- the caused processing of a small quantity in enterprises of the primary sphere may have a temporary or appear ant effect, because the technological progress and sanitary requirements can facilitate a rapid concentration of the processing.

The multi-branch enterprises, the formation of enterprises considering the experience of other countries, where are large-scale, transcontinental, multi-functional concerns, trusts and syndicates may spread more widely in Latvia.

The analytical assessments of integration processes let us to predict a new developmental stage, because: - **the globalisation processes of market also enforce the businessmen of the Latvian meat branch to update more rapidly and achieving a certain level it's necessary to perform scientifically researches, projects and innovations.**

In the foreseeable future it can facilitate incoming of a new and effective collaboration partner in the schemes and models of integration:- **the integration of science in the production in concrete enterprises by concrete objectives** – by means of innovations to raise activity of all potential formatting factors of the primary and secondary sphere production in a new level, whose final objective is an essential exponentiation of the economic effectiveness of production.

It was observed that possibly larger but a rational diversity of essentially different ways and objectives of the integration is to be represented choosing the model variants of integration used for the researches.

Considering such principles from many practically used and scientifically constructed models the following five models were marked out:

Model of Zasa

- The integration takes place on a basis of peasant farm;
- The objective of integration – mercantile (increase of the market efficacy);
- The form of integration – bilateral, long-term contracts;
- The directions of integration - the dimensional – the horizontal and vertical integration and sectoral integration for collaboration of the primary, secondary and tertiary spheres.

Model of Ostanki

- The integration takes place formatting the cooperative enterprise;
- The objective of integration – a utilization of the cooperating effect (representation and satiation of partner interests);
- The form of integration – the juridical form of business companies (the cooperative enterprises);
- The direction of integration – the regional integration (the producers of the nearest regions are being involved in the collaboration) and also the sectoral integration (collaboration between the primary and secondary spheres)

The model of Saldus - Nica

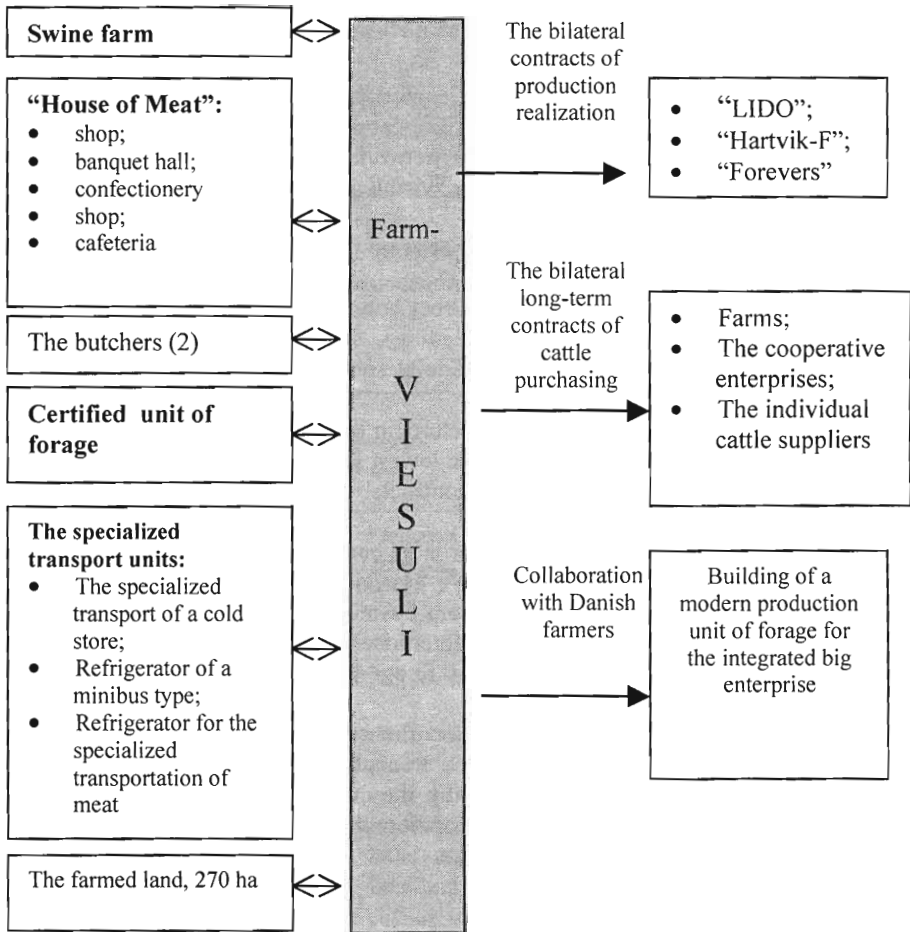
- The integration has taken place on a basis of forage producer, in a form of the joint-stock company;
- The objective of integration – the modificative, as a result of consolidation to expedite an efficiency of the scientific researches and observations and increase the competitiveness;
- The form of integration – the juridical form of business companies (joint-stock companies), involving the cattle breeders, forage producers, processors researchers;
- The directions of integration – the dimensional and sectoral integration.

Model of “HK Ruokotalo”

- For peasants, processors, bank representatives and foreign investors the integration has taken place establishing the concern;
- The objective of integration – the expansive (directed to a rapid maximization of market shares also at international scale);
- The form of integration – the juridical form of concern;
- The directions of integration – the transnational integration, the dimensional and sectoral integration.

Model of “Baltic Pork”

- The integration has taken place on a basis of swine breeding and pork production enterprise, which exists and operates on the grounds of different contracts involving the self-government;
- The objective of integration – the mercantile one;
- The form of integration - based on long-term, bilateral and multilateral contracts;
- The directions of integration – the vertical, horizontal, transnational ones.

Picture 6. “Scheme of Zasa model” – scheme of the forage production, meat production, processing and realization of the forage and meat

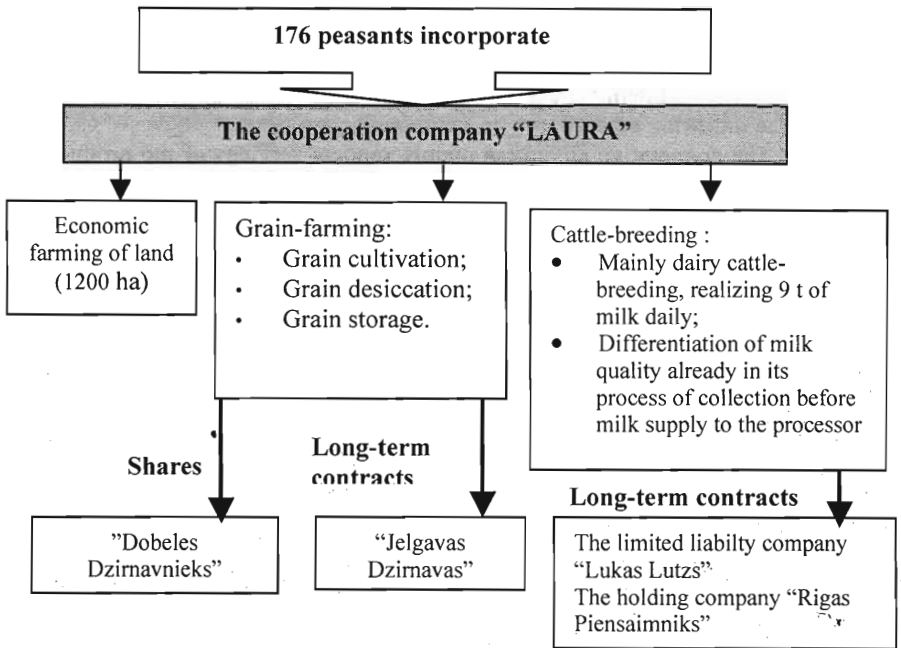
The model of Zasa shows the possible ways and directions of integration on a basis of peasant farm, when the farm has several its own directions of activity including the following three dimensional ways of integration:

1. The pronounced vertical integration, because the farmer himself:
 - cultivates the land;
 - produces the forage;
 - fattens the swines;
 - slaughters the cattle in his own slaughter-house;
 - prepares the meat and produces the meat products;
 - sells his products in his own sales network;
 - provides other services, which are visible in the 6th picture.
2. The horizontal integration – between the butcher’s and other sale places;
3. The sectoral integration – a direct cooperation between the primary sphere (agriculture, swine-breeding), secondary sphere (slaughter-house, meat processing) and tertiary sphere (commerce, rendering of services);

As it’s showed in the 6th picture, in this model variant an important or large place takes integration of the lowest level – collaboration on a basis of the bilateral contracts. Such contracts work in the following three directions:

- Contracts of the meat supply for large consumers – in the secondary and tertiary spheres (company “LIDO”, “Hartvik-F”, “Forever”);
- Contracts of cattle purchase from businessmen of the primary sphere –peasants and their cooperative enterprises;
- Upbuilding and operation of the forage production unit – with Danish businessmen.

In this bilateral collaboration the existing specialized transport of peasant farms has a big role for a transportation of carcasses within the determined temperature, consequently the customer of raw materials can be secure of observation of the quality conditions.

Picture 7. Cooperation of peasants (producers) and processors of milk and grain - "Scheme of Otanki model"

In the 7th picture included model is the cooperative enterprise of Ostanki parish in Liepaja District, which associate 176 peasants. It has three main directions of activity – cattle-breeding, grain-farming and rendering of services in the agriculture. We've chosen this cooperative enterprise as the analysable model because the meat branch still hasn't got any large and significant cooperative enterprises as well as the meat branch could be instead of the milk production.

As it's showed in the 7th picture also this model includes principally the following two operating directions of the integration:

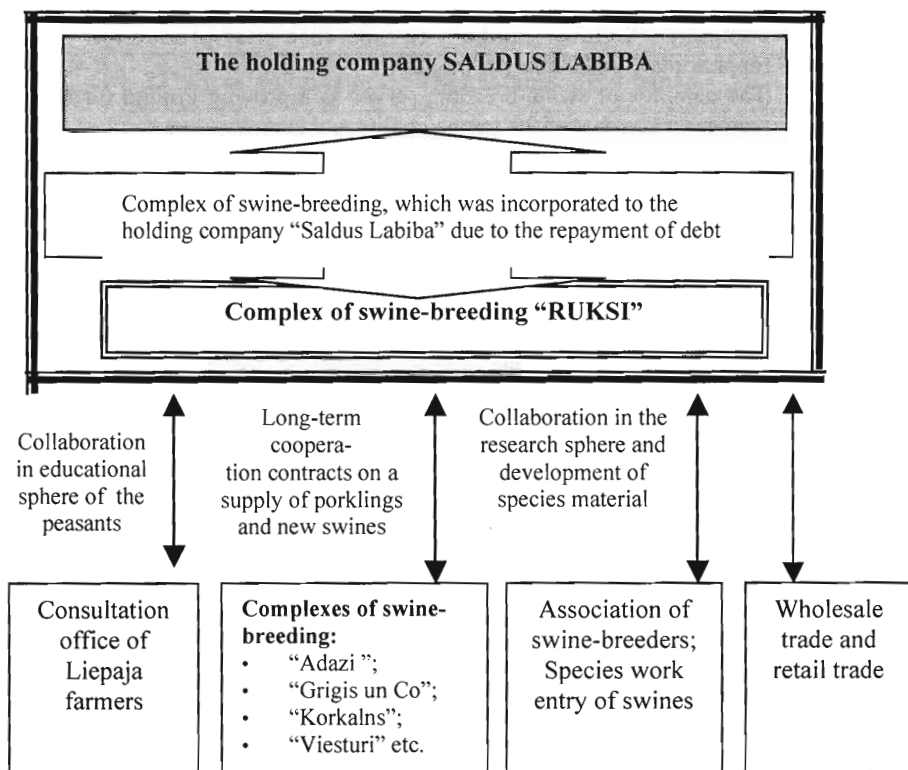
- the regional integration – because peasants of several parishes have already joined in the enterprise;
- the sectoral integration – cooperation between the secondary sphere and primary sphere as well as collaboration with the tertiary sphere - commerce.

The essential and positive feature of this model – the cooperative enterprise is directed to an ambitious and long-term activity basing on the interests of partners – the rendering of services on profitable terms and representation of partner interests in the market.

The competitiveness of such cooperative enterprise is also enhanced by the following aspects:

- The cooperative enterprise mainly renders services of the production, but it's not a producer itself, which enables to use state subsidies provided for the cooperative enterprises;
- The cooperative enterprise renders all necessary transportation services to peasants (milk collection and transportation to the processing enterprise; grain collection and delivery to a drying-kiln);
- The cooperative enterprise involves the peasants very actively not only from its own parish but also renders services to the existing adjacent parishes;
- The cooperative enterprise informs the peasants of the quality problems and rewards a tester of the milk quality using the possibility to differentiate the quality of milk, wherewith differentiating a price of milk from 0,03 Ls per litre up to 0,13 Ls per litre;
- The cooperative enterprise deals with problems about outlet of the production mainly concluding long-term contracts with processors or trying to participate in the board of processing enterprises;
- The cooperative enterprise provides and supplies a seed material for peasants cooperating with the specialized companies.

Although such cooperative enterprise basically works in the branch of dairy industry, it's a background to conclude that also the cattle-breeding and swine-breeding could successfully develop on a basis of such example.

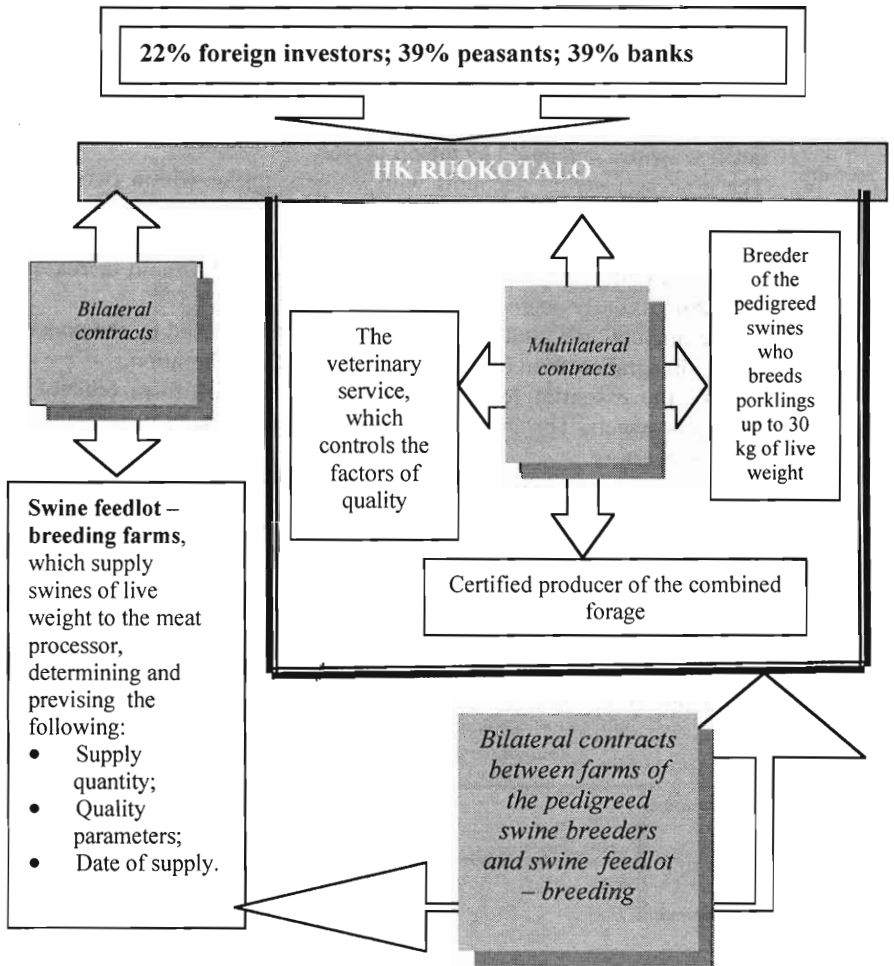
Picture 8. Collaboration of the selectionists of swine species, swine-breeders, forage producers and agriculture consultants – "Scheme of Saldus-Nica model"

The model of Saldus – Nica is established on a basis of the grain processor – producer of the concentrated forage – the joint-stock company "Saldus labiba". It has incorporated the complex of swine-breeding, which was a consumer of the production of the joint-stock company "Saldus labiba", but couldn't pay for the supplied forage. Such process of consolidation and result has several common attainments:

1. The complex of swine-breeding becomes of a stable and relatively large consumer of the combined forage, which enabled the joint-stock company "Saldus labiba" to increase its production scale (approximately 100 tons per month);
2. The complex of swine-breeding serves as a proving ground for forage recipes and control of the forage quality and energy value;
3. The incomings of both swine-breeding complex and forage producer increase;
4. The possibility occurred to use the research work in order to improve the genetic quality of swine-breeding and technological efficiency, also the effectiveness of forage production and its utilization.

In this model as it's showed in the 8th picture the dimensional and sectoral integration has been established:

1. The endogenic consolidation – between the production of **swine nutriment and its utilization**;
2. The exogenic, vertical integration with consumers of the swine nutriment produced by the joint-stock company "Saldus labiba" (Centre of swine species work; Association of swine-breeders; merchants of the nutriment produced by the joint-stock company "Saldus labiba"; consultation service).
3. The sectoral integration – has been established between the secondary, primary and terciat spheres as well as between the research and projecting offices.

Picture 9. Integration of the selectionists – porkling producers, swine-breeders, forage producers, veterinary service, banks and investors - “Scheme of HK Ruokotalo model”

In Finland the registered model of wide-interest concern “HK Ruokotalo” is a shining example of a successful integration of different directions and sectors by a purpose to conquer the international market.

The substance of such integration is a formation of multi-functional concern with wide collaboration objectives and attainments:

- Successful cooperation with farms of swine fattening, which receive porklings of the determined quality and pedigrees from the pedigree-breeding farms;
- The farms of swine fattening know the time, quantity and quality of the fattened swines purchased by the processor;
- The processor settles accounts with swine supplier within two weeks after their delivery to the processor.

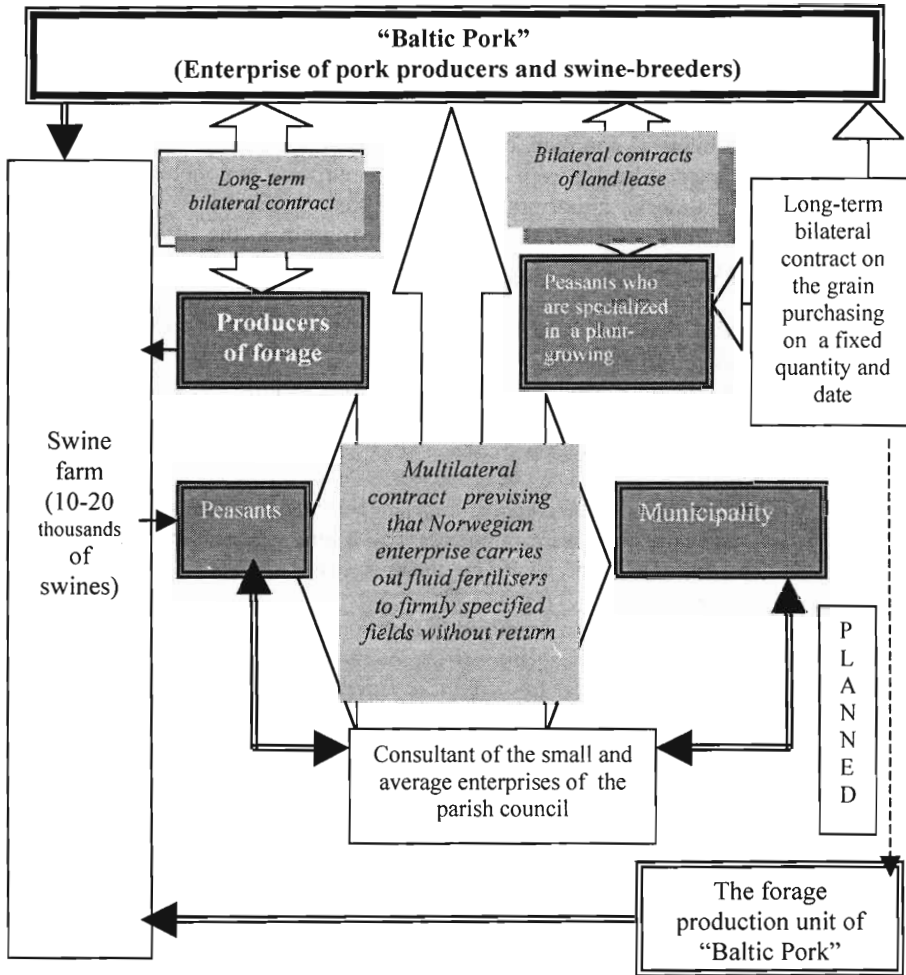
The main integration objective of this model is an expansion in the Baltic countries and everywhere else in order to achieve a rapid increase of a market share of the concern in the international market.

The bilateral and multilateral contracts are being used by the concern as the main integration form for the development of collaboration.

Also the essential feature is the wide and multiform content of participants – owners. The shareholders of concern are many peasants, bank and foreign investors.

From the directions of integration this includes the following three models:

1. The dimensional integration – between swine-breeding and fattening farms and the processing enterprise;
2. The sectoral integration – between the primary and secondary sectors of farmers;
3. The transnational integration – an infiltration in the spheres of meat production and processing of the nearest neighbour countries.

Picture 10. Integration of swine-breeders, forage producers, processors and users of fertilisers - Scheme of “Baltic Pork” model

The features and collaboration directions of “Baltic Pork” model are the following:

- The multilateral contracts, which have been concluded between “Baltic Pork”, peasants and self-government, envisage an assistance of the consultant employed by the structure of self-government about rendering of consultations and determination of norms for the

necessary fertilisers as well as the agreement on stipulations of fertiliser exporting to the farmer fields;

- The bilateral contracts, which are being concluded on the supply of forage grain from the local farmers and forage producers;
- The bilateral contracts of land lease, which envisage the income from the lease of land as well as long-range purposes to conclude contracts of the bilateral collaboration with those peasants – plant-growing specialists, who will deliver the grown grain to the forage production unit of “Baltic Pork”.

This model is interesting because its investors are only foreigners (Norwegian businessmen), who at present:

1. generate new places of employment for population of Latvia in the primary and secondary spheres;
2. pays taxes in budgets of the state of Latvia and self-government of Allazi;
3. use the grain produced by Latvian peasants for the swine fattening, because the grain is the main component for swine nutriment;
4. The dung of swine farm is a cheap fertiliser for the surrounding fields of other farmers;
5. The density of meat produced in Latvia increases in its consumption;
6. The competitiveness intensifies in the branch, which motivates the local meat producers to work more rational and effective.

The main directions of integration in this model are the sectoral integration, vertical, horizontal and transnational integration.

Use of the method of hierarchy analysis:

Using the information about different functioning models of integration in the meat production classified and described in the previous subdivision, the decision on adequacy of the models of meat production will be made by experts.

In order to organize scientifically proper work of experts and process the results of expert assessments we've used the method of hierarchy analysis of the well-known American mathematician T.Saati to this purpose (The Analytic Hierarchy Process).

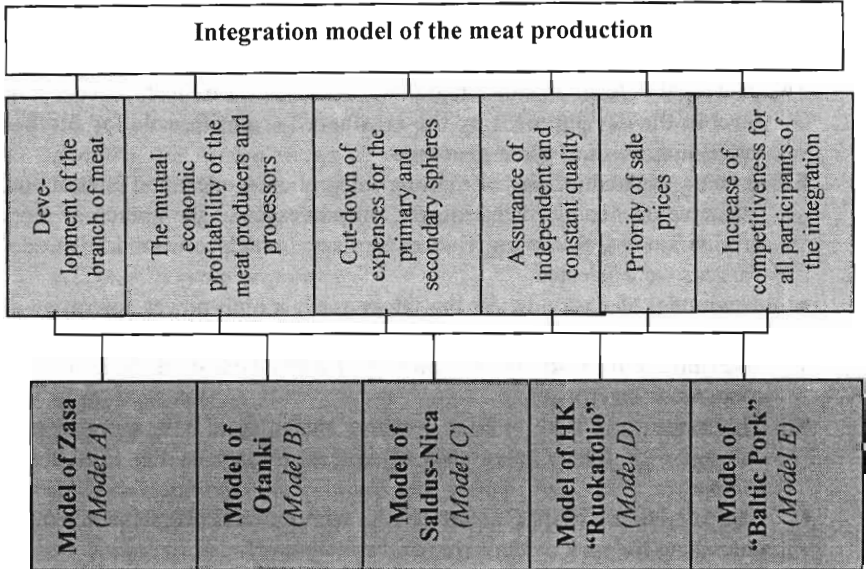
The method of hierarchy analysis is a systematic procedure for a hierarchical arrangement of elements of any problem. The problem is being divided step by step in more elementary parts (decomposition). The experts of this part compare in parts and assess a level of interworking intensity in the hierarchy of these elements of the problem (synthesis). These conclusions of experts are expressed numerically.

The algorithm of method of hierarchy analysis is accommodated to the assessment of integration models of the meat production. “Integration

model of the meat production” (See Picture 11) was chosen as the highest objective . Six groups of criteria were offered in the level 1.

Such subdivision is demonstrative as an example, which is made sticking to the objectives of participants involved in the models of integration as well as including the public interests. The experts give order and they'll make a decision about criteris and groups of the criteria.

The 2nd – lowest level consists of integration model variants of the meat production, which have to be assessed in relation to criteria of the level 1.

Picture 11. Hierarchy of assessment criteria of integration models of the meat production

In expert assessment:

- The leading integration model of the meat production, after the assessment results of determined criteria and assessment of all experts - *Model D* (The integration model of HK “Ruokatolio”);
- The *Model E* (The integration model of “Baltic Pork”) and *Model C* (The integration model of Saldus-Nica) also have received a high total assessment;
- The *Model A* (The integration model of Zasa) and *Model B* (The model of Ostanki) have received low expert assessments in all groups of the criteria;

- In our opinion the low assessments of the *Model A and Model B* mean that such models had already been used in many places therefore from the view of experts they're too traditional. Besides using them in a larger scale they can function by different success.
- In expert opinion the offered models - *model E, model C and model D* are more interesting, with larger possibilities of collaboration and integration as well as with probably larger economic effect.

The following total assessments were performed on the 5th chapter:

The processes of integration in the meat production intervene in a rapid dynamic development. Many model variants are established in the practical production and scientific works.

The analytical assessments of integration processes **let us to foresee a new level in the development by the reinforced scientific role for further rapid upgrowth of these processes.**

Researching the multiplicity of existing integration models and continuous, intensive deepening of the integration processes in the branch of meat production the following five exemplary models or standard model variants were selected:

- The model of Zasa – where the integrator is a high-power enterprise of the agriculture;
- The model of Ostanki – which is established in a form of the cooperative enterprise;
- The model of Saldus – Nica – where the integrator is a production enterprise of the concentrated forage in a form of the joint-stock company;
- The model of HK “Ruokatalo” – where the enterprise of meat processing has undertaken a role of the integrator;
- The model of “Baltic Pork” – where the integrator is an enterprise of the swine-breeding and swine production.

Using the expert method of hierarchy analysis in the assessment of integration exemplary models of the meat production, as a result of experts assessment after the all six criteria the most appropriate and economically effective – the integration model of the meat production HK “Ruokatolio” was marked out. Its most characteristic features are an involvement of the science, development of the species work, updating of the meat production – within the framework of high-power enterprise formation as well as the upbuilding of swine nutriment production unit, modern processing and the multilateral contracts with farmers. **The model of “Baltic Pork” and model of Saldus-Nica also have won a high assessment of the experts.**

THE MAIN CONCLUSIONS

1. The interpretation and definition of integration are being widely discussed and used in many branches and spheres, however different points of view and directions exist in the explanations of integration and its interpretations. It's necessary to have scientifically correct definition of the integration in order to be able to choose the right objectives, forms and directions of integration, which would help them to enforce an efficacy of the market and competitiveness in conditions of the general globalization.

As a result of the stated theoretical discussions in the first chapter of work the author has established her own definition of the integration:

The integration is – a process of the economic, juridical collaboration and interworking of the enterprises with a determined level of convergence, which shows to what degree the integrated enterprises lose or maintain their own economic or juridical independence and comprises an achievement of concrete objectives – both the achievement of the common objective and the achievement of every collaboration participant.

Aiming at the objective of work and solving its tasks, the possible ways, objectives, forms and directions of integration were clarified and their classification, typology was performed in relation to the branch of meat production .

- 1.1. The two general directions develop in the typology of integration:- the sectoral and dimensional integration. The sectoral direction is divided:

- in the cooperation of the primary sphere enterprises;
- the cooperation of enterprises of the primary and secondary sectors;
- the cooperation of enterprises of the primary, secondary and tertiary sectors;
- the cooperation of businessmen of the secondary sector;
- the collaboration of enterprises of the secondary and tertiary sectors.

The dimensional direction includes such types:

- the horizontal;
- the vertical;
- the conglomerative;
- the local;
- the regional;
- the transnational one.

- 1.2. The multiplicity of the clarified eventual objectives of integration acknowledge an amplitude of its utilization possibilities. For interests of the researched branch the most appropriate and more often used objectives of integration are the following:

- the mercantile;

- the distributive;
- used by convergence effect;
- the parcial;
- expansive;
- aggressive;
- used by cooperation effect;
- incoorporation;
- transactive;
- latent.

1.3. Performed classification by such features as:

- by the dimensional feature;
- by the economic and juridical independence level of every participant;
- by parameters of sustainability;
- by level of the integration;
- by ways of the integration models.

1.4. The integration models of enterprises relatively are divided in the two groups: - the exogenic (open) and branch endogenic or the local models.

2. The classification of laws and regulations of Minister Cabinet related to the integration is performed on the basis of the juridical background of integration and considering their order the laws and regulations of Minister Cabinet are being analysed. On the whole they're related to the business forms used for the integration both to every collaboration partner of the primary and secondary sphere separately. The integration of cattle-breeders, forage producers and cattle (meat) processors has a wide juridical and normative basis, which regulates and controls the action of meat branch for the good of the collaboration partners and consumers.

2.1. The multiplicity and adequacy of the juridical forms of integration was clarified for the integration of meat producers.

2.2. The classification and analysis of these forms was performed on those juridical forms of integration, which actually exist and have proven themselves.

2.3. The possibilites to choose integration forms of the meat production enterprises are wide and various. The choice of the juridical forms of integration depends on distinctions of the meat branch and objectives of the enterprises involved in the integration of meat branch.

2.4. The laws of latvia and regulations of Minister Cabinet don't restrict, intervene and interrupt the integration of farmers and processors of their products or other collaboration. Practically the existing multiform juridical forms of integration prove the importance and topicality of these integration forms in the development of meat production. More

widely used juridical forms of the integration are the bilateral contracts and cooperative enterprises, the multilateral contracts and holding companies may have an edge on them considering the rapid development of integration processes.

3. The last years in the primary sphere are characterized by the following radical structural changes:
 - The processes of disconcentration and disintegration have been ended and the processes of concentration and consolidation have been starting;
 - The density of small farms decreases, but the number and density of the largest commercial farms increases.
- 3.1. The start of concentration and consolidation processes in the primary sphere shows that it's connected with the essential structural changes of the assets and long-term investments of farms:
 - in relatively large farms the dominating is a value of the equipment, machinery, buildings and constructions as well;
 - In the small farms the land and forest stands has a larger density;
- 3.2. The consolidation of farms and concentration of production logically cut down the labour-intensity and don't facilitate the employment. However the size of farms has a slight correlative interconnection with the investment of unpaid labour. The analysis of regression shows that processes of disintegration have negatively influenced the production of the added value and efficiency of the invested labour in the agriculture;
- 3.3. Great and important changes have occurred in the secondary sphere – in the content of meat processing enterprises:
 - The most part of the large meat processing combines inherited from the structure of socialism couldn't reform and many of them were liquidated;
 - Several hundreds of small processing places , mostly they can be relatively named as enterprises, because many of them work illegally, don't pay taxes, they re not certified and subject to the Sanitary inspection.
- 3.4. The process of disintegration in the sphere of meat processing has already finished before some years and the number of processors in this branch reduces, although the small processors still share the most part of the meat market.
4. The rapid growth of several meat production and processing enterprises and development during the last years in different regions of Latvia indicates on the beginning of integration and consolidation processes in the secondary sphere of meat production.
- 4.1. During the last years in the branch of meat production the most specific phenomena was a specialization and concentration, consequently reducing the number of commercial producers of the meat production

- and increasing the capacities of production farms - the meat production scales in every farm on average;
- 4.2. During the last years the number of meat processing enterprises has decreased, however their processes of integration and consolidation come about very slowly;
 - 4.3. An effective solution to raise the quality of meat production and realization could be the integration processes of selectionists, producers, processors and other partners of the meat market, where the quality control system works by a continued feed-back.
 5. The processes of integration in the meat production intervene in a rapid dynamic development. Many model variants are established in the practical production and scientific works.
 - 5.1. Researching the multiplicity of existing integration models and continuous, intensive deepening of the integration processes in the branch of meat production the following five exemplary models or standard model variants were selected:
 - The model of Zasa – where the integrator is a high-power enterprise of the agriculture;
 - The model of Ostanki – which is established in a form of the cooperative enterprise;
 - The model of Saldus – Nica – where the integrator is a production enterprise of the concentrated forage in a form of the joint-stock company;
 - The model of HK “Ruokatalo” – where the enterprise of meat processing has undertaken a role of the integrator;
 - The model of “Baltic Pork” – where the integrator is an enterprise of the swine-breeding and swine production.
 - 5.2. The analytical assessments of integration processes **let us to foresee a new level in the development by the reinforced scientific role for further rapid up growth of these processes.**
 - 5.3. Using the expert method of hierarchy analysis in the assessment of integration exemplary models of the meat production, as a result of experts assessment after the all six criteria the most appropriate and economically effective – the integration model of the meat production HK “Ruokatolio” was marked out. Its most characteristic features are an involvement of the science, development of the species work, updating of the meat production – within the framework of high-power enterprise formation as well as the up building of swine nutriment production unit, modern processing and the multilateral contracts with farmers. The model of “Baltic Pork” – where the integrator is an enterprise of the swine-breeding and swine production.

SUGGESTIONS

1. Thus suggestions have followed from the first point of conclusions about the content of the first chapter: The meat producers of the primary sphere should use the horizontal and vertical direction of integration in order to intensify their market force and attain stable dealers and processors of the production. The collaboration of the large meat producers and processors should be facilitated making use of the dimensional, sectoral and transnational integration to increase the influence and market share rapidly and radically in the international market.
2. The defined conclusions about the second chapter are the bases for suggestion: - the enlarged applying legal forms are bilateral contractual relations companies and cooperative ones in the integration processes of meat production sector in Latvia, but if such processes are continuing to develop then multilateral contractual relations and stock holding companies will get prevalence.
3. The arranged researches results in the third chapter motivate the suggestion: - the managing self determination organisations of the sector in collaboration with state administration institutions must forward the processes to the specialization of sector, the horizontal consolidation of farms and producers, as well as to the integration of processors and other partners as economic main condition. The information and education of businessmen should be developed considering the significant meaning of integration to increase the competitiveness of every participant and partner of the integration.
4. For the effective use of ecological factors in the regions of Latvia and equilibration of social and economic development to promote the formation of integrated meat processing regional centres placing greater weight the social meaning of integration must be taken into account because it may radically improve the social-economic stability of the development of the integrated farms and enterprises. It's recommended to facilitate and develop the processes of integration as a provider of the effective quality control system.
5. According to experts' valuations of hierarchy analysis of included meat production integration test models in the 5th chapter the pork production integration model "HK RUKATOLIO" for evaluations of analysis experts is advisable as more economic effective one, which has such colorations as the involving of science, the development of pedigree breeding, the pig food production, the progressive pig processing and multilateral contractual relations with farmers. Also "Baltic Pork" model is advisable for wider use, where the integrator is the pigs' breeder and pork production enterprise. As well as "Saldus – Nicas" model, where the integrator is in the joint stock company form of concentrated feed production enterprises. **The integration of science in the production** also is necessary to be performed in the integrated enterprises as an essential exponent of the branch effectiveness for all components of the integrated formations.